

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

Sociální problematika rodiny v celospolečenském měřítku

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:
Mgr. Renata Oralová

Vypracovala:
Pavλίna Bendová

Brno 2012

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Sociální problematika rodiny v celospolečenském měřítku“ zpracovala samostatně a použila jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této bakalářské práce.

Elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné.

V Brně dne 3. dubna 2012

.....

Podpis

Poděkování

Děkuji paní Mgr. Renatě Oralové za velmi vlídný a vstřícný přístup a užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé bakalářské práce.

Také bych chtěla poděkovat své rodině a spolupracovnícím za poskytnutou morální podporu a pomoc při zpracování mé bakalářské práce, ale i během celého studia, a které si nesmírně vážím.

Pavλίna Bendová

Motto:

„Člověk se vlastně nikdy úplně nedoví, jaký byl rodič, ani jestli to, co dělal, dělal dobře nebo špatně. Nikdy. A po celý život se tím, i svými dětmi trápíte. Ale když vaše děti mají své děti a vy sledujete, jak si počínají, část své odpovědi naleznete.“

(Robert Fulghum)¹

¹In Holeček, V. *Aplikovaná psychologie pro učitele*, s. 100

OBSAH

<i>Úvod</i>	6
1. Rodina	9
1.1. Definice rodiny	9
1.2. Funkce rodiny	12
1.3. Typy rodin z hlediska jejich složení a funkčnosti.....	16
1.4. Dílčí závěr	17
2. Rodina v proměnách doby	19
2.1. Rodina tradiční.....	19
2.2. Rodina moderní.....	20
2.3. Rodina postmoderní	22
2.4. Hodnotová orientace současné rodiny	27
2.5. Dílčí závěr	32
3. Rodina a škola jako činitelé výchovy	33
3.1. Výchova v rodinách	33
3.2. Školní prostředí	37
3.3. Modely vztahů mezi rodinou a školou	39
3.4. Dílčí závěr	41
4. Rodinná a sociální politika na úrovni státní správy a samosprávy	43
4.1. Finanční podpora rodiny	43
4.2. Důchodové pojištění	45
4.3. Rodinná a sociální politika v Jihomoravském kraji a městě Brně	46
4.4. Dílčí závěr	50
5. Praktická část – sociologický výzkum v rodinách	52
5.1. Obsah a cíle výzkumu	52
5.2. Zvolená metoda a výzkumný soubor	53
5.3. Interpretace a analýza výsledků	54
5.4. Dílčí závěr	72
Závěr	73
Resumé	76
Anotace	77
Seznam použité literatury a pramenů	78
Seznam příloh	81

Úvod

Výběr tématu bakalářské práce byl ovlivněn především mými osobními zkušenostmi. Jsem dcerou, manželkou, a také zaměstnanou a studující matkou dvou synů a cítím, že v současném hektickém způsobu života, ke kterému jsme společností nuceni, vůbec není jednoduché dostát všem svým závazkům, a to ani k těm nejbližším, své rodině. Snažíme se o její chod a materiální zajištění a společného času, který je pro vytváření citových a emočních vazeb nejdůležitější, se nám často nedostává.

Ve společnosti se vytrácí ohleduplnost, slušnost, poctivost, přibývá sobectví, agresivita a nevráživost. Hodnoty jako pokora a skromnost se tváří zastarale, nemoderně. Podivujeme se nad tím, jak se mladí lidé chovají, ale oni jen naprosto přirozeně napodobují nás, dospělé, jsou tedy zrcadlem naší společnosti, nevyrůstají ve vakuu.

Významný dětský psycholog Matějček velice trefně označil rodinu jako místo, kde jsou „naši“, naši lidé. Mohu z vlastní zkušenosti jen potvrdit opravdovost a zároveň jednoduchost tohoto výstižného pojmenování, protože přesně tato slova použil můj devítiletý syn na dotaz, co je to domov a rodina. Autor také připomíná, že děti, které prožily šťastné a spokojené dětství pravděpodobně vytvoří pěkný domov i svým dětem.²

V bakalářské práci se zaměřuji na rodinu jako nejvýznamnějšího socializačního činitele, na význam a pojetí rodiny ve společnosti tradiční, moderní a postmoderní, měnící se postoje k dětem a rodině v procesu transformace. Provedla jsem obsahovou analýzu literatury především z oboru sociologie, pedagogiky a psychologie. V teoretické části dále identifikuji faktory ohrožující současnou rodinu a analyzuji životní hodnoty českých rodin a jejich vliv na děti a způsob trávení volného času. Také charakterizuji rodinu a školu jako hlavní činitele výchovy a uvádím možné typy výchovy v rodinách, vliv rodinného a školního prostředí na vývoj osobnosti dítěte. Vzhledem k celospolečenskému náhledu na problematiku rodiny se v závěru práce zaměřuji také na rodinnou a sociální politiku na úrovni státní správy a samosprávy a to zejména v Jihomoravském kraji a statutárním městě Brně.

² Matějček, Z. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*, s. 10

V praktické části kvantitativní metodou prostřednictvím dotazníkového šetření mezi rodiči žáků 6. a 7. tříd základních škol ve městě a na vesnici analyzují životní hodnoty rodin, výchovné styly v rodině, způsob trávení volného času a faktory ovlivňující volnočasové aktivity rodiči preferované a reálně uskutečňované. Dále posoudím úroveň spolupráce rodiny a školy, názory na rodičovské vzdělávání a spokojenost rodin se svou finanční situací. Některé skutečnosti budou srovnávány dle nejvyššího dosaženého vzdělání rodičů a jiné dle místa bydliště rodiny.

Cíl práce

v teoretické části:

- *definovat rodinu z pohledu různých společenských vědních oborů;*
- *charakterizovat pojetí rodiny měnící se v průběhu doby, tedy rodinu tradiční, moderní a postmoderní a její funkce;*
- *identifikovat faktory ohrožující současnou rodinu a upozornit na současný trend konzumního způsobu života;*
- *charakterizovat životní hodnoty českých rodin a jejich vliv na trávení volného času;*
- *charakterizovat rodinu a školu jako hlavní činitele výchovy, typy výchovy v rodinách a pedagogickou komunikaci a představit modelové vztahy mezi rodiči a školou;*
- *identifikovat rodinnou a sociální politiku na úrovni státní správy a samosprávy;*

v praktické části:

- *prostřednictvím drobného sociologického výzkumu posoudit, zda úroveň dosaženého vzdělání rodičů ovlivňuje jejich výchovné styly a hodnotovou orientaci rodiny;*
- *zjistit, zda se představy rodičů s trávením jejich volného času shodují se skutečností a zda jsou spokojeni s trávením volného času dětí;*
- *identifikovat hlavní překážky, které rodičům neumožňují naplňovat volný čas dle svých představ;*
- *identifikovat, zda rodiny ve městě mají jinou náplň volného času než rodiny na vesnici;*
- *získat informace, zda by rodiče uvítali zlepšení spolupráce se školou a rozšíření nabídky aktivit pro rodiče.*

Práce je zacílena na rodičovskou a odbornou veřejnost. Sociální pedagogika by se stále významnějším způsobem mohla podílet na rozšiřování povědomí rodičů o možnostech kvalitního trávení společného volného času (tedy rodičů a dětí), na podpoře rodičovského vzdělávání v oblasti efektivního rodičovství a v neposlední řadě také na rozvíjení spolupráce rodiny a školy.

1. Rodina

První kapitola se zabývá definicí rodiny z pohledu různých společenských vědních oborů, uvádí funkce rodiny a typy rodin z hlediska jejich složení a funkčnosti. I v dnešní době je rodina stále ten nejobvyklejší způsob lidského soužití a místem mezigenerační solidarity. Mít stálého partnera a mít dítě je významnou hodnotou lidského života. Jen v rodině jsme svědky altruistického postoje a jeho přirozeného předávání dětem.

1.1. Definice rodiny

Jednotlivé společenských vědní disciplíny definují rodinu různě, vždy v souladu se svým předmětem výzkumu. Rodinou se úzce zabývá především pedagogika, psychologie, sociální psychologie, sociologie, sociální pedagogika, sociální práce, teologie, antropologie, ekonomie, právo a medicínské obory.

Rodina dle Zapletala je „*skupina jednotlivců spojených pokrevním příbuzenstvím, sňatkem či adopcí, vytvářející ekonomickou jednotku. Její dospělí členové jsou odpovědní za výchovu dětí a často pečují i o staré a handicapované rodinné příslušníky.*“³

Pedagogická literatura charakterizuje rodinu jako společenskou instituci, jejíž významnou úlohou je výchova dětí. Dle svých možností rodina rozhoduje o způsobu a délce vzdělání dětí. Vztahy mezi jejími členy a hodnoty, které rodiče uznávají, pomáhají v dětech utvářet jejich morální vlastnosti a vztah ke vzdělání, představy o osobním životě a budoucím uplatnění v zaměstnání. Dle dosavadních výzkumů poskytuje optimální podmínky pro výchovu rodina úplná.⁴

V sociologickém slovníku je rodina charakterizována jako „*forma dlouhodobého solidárního soužití osob spojených příbuzenstvím a zahrnující přinejmenším rodiče a děti*“. Sociologie se podrobněji zabývá sociálními skupinami, kdy rodina náleží do sociální skupiny primární, jejíž členové jsou vůči sobě v častých, relativně intimních, přímých vztazích, kterými jsou navzájem ovlivňovány jejich postoje, představy

³ Zapletal, L. a kol. *Základní kategorie a pojmy ze společenských vědních předmětů*, s. 112

⁴ Vorlíček, Ch. *Úvod do pedagogiky*, s. 82

a hodnotové normy a v neposlední řadě má primární skupina velký vliv na jejich socializaci.⁵

Dle Matouška je rodina „unikátní a nenahraditelnou institucí proto, že nejlepším možným způsobem spojuje specifické a univerzální. Bez osobního, vysoce angažovaného zaujetí rodičů na osudu dětí by se děti vychovat nedaly. Bez respektu k danému stavu společnosti a jejím potřebám rovněž ne.“⁶

Dle sociologa Možného je rodina univerzální lidskou institucí, která v sobě ovšem nese i zárodky sociální nerovnosti ve společnosti, protože rodiny se liší svým reprodukčním chováním, péčí o děti, možností předávání kulturního i sociálního kapitálu projevující se pak jistou „nespravedlností“ mezi lidmi.⁷

V rodině je člověk s druhými spjat osobitými vazbami intimního charakteru. Pokud by zanikla, žádné takové vztahy by neexistovaly, protože by je neměl kdo vytvářet a předávat dál. V tomto je rodina jako uskupení jedinečné.⁸

V oboru psychologie uvádí Vágnerová rodinu jako nejvýznamnější sociální skupinu, která zásadním způsobem ovlivňuje rozvoj psychiky, zprostředkovává dítěti sociokulturní zkušenost svým jedinečným způsobem.⁹

Další autorka z oboru psychologie, Sobotková, se zabývá novou perspektivní disciplínou – psychologíí rodiny. Zdůrazňuje, že psychologie se dlouho zaměřovala na lidského jedince bez výraznějšího zájmu o prostředí, v němž vyrůstá a žije. Až do sedmdesátých let 20. století psychologie nahlížela na rodinu jako na dyádu matka – dítě. Do té doby byla rodina především doménou sociologů.¹⁰

V pojetí sociální pedagogiky je rodina rovněž významným socializačním činitelem a to především z hlediska prostředí, ve kterém výchova probíhá. Dle Krause je zejména z pohledu primární socializace rodina rozhodujícím činitelem. Rodina je přirozeným prostředím, do kterého se člověk rodí, aniž by si mohl vybrat prostředí jiné. Uvádí dítě

⁵ Jandourek, J. *Sociologický slovník*, s. 206, 217

⁶ Matoušek, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*, s. 9

⁷ Možný, I. *Rodina a společnost*, s. 18

⁸ Havlík, R., Halászová, V., Prokop, J. *Kapitoly ze sociologie výchovy*, s. 70

⁹ Vágnerová, M. *Základy psychologie*, s. 30

¹⁰ Sobotková, I. *Psychologie rodiny*, s. 11-12

do příslušného kulturního prostředí a učí je orientaci a chápání společenských standardů.¹¹

Bakošová rodinu definuje jako právní, legislativní a partnerský vztah mezi manželi a mezi rodiči a dětmi, která plní důležité funkce a zároveň utváří prostor, kde člověk uspokojuje své potřeby.¹²

V duchu křesťanské výchovy podle Dona Boska Ferrero definuje rodinu jako „základní citové jádro. Šťastná rodina je taková, ve které vládne opravdové, hluboké, upřímné a stabilní citové klima. Toto pevné jádro je základem budování zdravého lidského já“¹³. Křesťanství považovalo manželství za nezrušitelnou, doživotní instituci, dle doporučení vnitřní trvalosti svazku „co Bůh spojil, člověk nerozlučuj“. Změnou institutu manželství v občanskoprávní smlouvu mezi manželi, kterou je možné kdykoliv vypovědět, trvalost rodiny slábne a počet rozvodů se zvyšuje.

V oblasti práva nenalzáme přesnou definici rodiny. V zákoně č. 94/1963 Sb., o rodině,¹⁴ ve znění pozdějších předpisů, je definováno manželství jako „trvalé společenství muže a ženy založené zákonem stanoveným způsobem. Hlavním účelem manželství je založení rodiny a řádná výchova dětí“. Zákon především upravuje vzájemná práva a povinnosti členů rodiny, tzn. manželů, rodičů a dětí a ochranu rodiny před vnějšími vlivy prostředí. Vymezuje vznik a zánik manželství, rodičovskou zodpovědnost, výchovná opatření, pěstounskou péči, určení rodičovství, osvojení, poručenství a opatrovnictví a vzájemnou vyživovací povinnost mezi členy rodiny. V dnešní společnosti není však zákonný svazek manželství podmínkou rodinného života, mnohé páry upřednostňují nesezdané soužití, tzv. kohabitaci. Partneři však nejsou právně chráněni, chráněno je pouze jejich dítě.

Ekonomické vztahy mezi manželi upravuje zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník,¹⁵ ve znění pozdějších předpisů, který vymezuje společné jmění manželů. V daňové oblasti platí zvýhodnění pro rodiny s dětmi, kdy rodič uplatňuje daňové zvýhodnění na vyživované dítě a manželku, pokud nedosahuje určité výše příjmu.

¹¹ Kraus, B. *Základy sociální pedagogiky*, s. 59-60

¹² Bakošová, Z., et al. *Teórie sociálnej pedagogiky: Edukačné, sociálne a komunikačné aspekty*, s. 80

¹³ Ferrero, B. *Šťastní rodiče*, s. 13

¹⁴ Zákon č. 94/1963 Sb., *o rodině*, ve znění pozdějších předpisů

¹⁵ Zákon č. 40/1964 Sb., *občanský zákoník*, ve znění pozdějších předpisů

Nároky manželů na vdovský a vdovecký důchod upravuje zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění,¹⁶ ve znění pozdějších předpisů.

1.2. Funkce rodiny

Na počátku nového tisíciletí rodina stále zůstává nezastupitelnou a těžko nahraditelnou institucí pro rodiče i děti. Rodina je základní socializační jednotkou, místem, kde probíhá „zespolečenšťování“ jedince již od narození. Zejména v prvních třech letech života, do začátku předškolního věku, plní v tomto procesu nejdůležitější úlohu. Rodina je místem klidu, oddechu a odpočinku.

V literatuře je *rodičovství* popsáno jako zdroj a přínos vzájemnosti, sdílení a naplňování životních potřeb rodičů a dětí. Potomci jsou pro rodiče objektem bezvýhradné a bezpodmínečné lásky, děti jsou na nich v prvních letech života plně závislé a přinášejí tak rodičům pocit užitečnosti a vlastní společenské hodnoty. Lidé dnes důkladně zvažují, zda jsou již na rodičovskou roli dostatečně zralí a zda budou schopni poskytovat dítěti péči, kterou potřebuje. Rodičovství je celoživotní proces a je spojeno s jistou dávkou altruismu a obětováním se pro druhé.¹⁷

Kraus uvádí následující funkce rodiny:¹⁸

- a) biologickoreprodukční,
- b) sociálně-ekonomická,
- c) ochranná (zaopatřovací, pečovatelská),
- d) socializačně-výchovná,
- e) rekreace, relaxace, zábava,
- f) emocionální.

Ad a) **Biologickoreprodukční funkce** rodiny má společnosti zajistit příznivý demografický vývoj, tedy stabilní reprodukční základnu. V současné době však dochází k úbytku obyvatelstva ve všech vyspělých zemích, vč. naší republiky. Ženám se rodí méně dětí zejména proto, že péče o rodinu a vyšší počet dětí je vnímána často jako

¹⁶ Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů

¹⁷ Gillernová, I., Kebza, V., Ryměš, M., et al. *Psychologické aspekty změn ve společnosti*, s. 114-115

¹⁸ Kraus, B. *Základy sociální pedagogiky*, s. 81 - 83

překážka profesního růstu nebo si hlavně rodiny s nižším sociálně-ekonomickým statusem více dětí nepořizují především z finančních důvodů.

Ad b) **Sociálně-ekonomická funkce** rodiny spočívá v zapojení se členů rodiny na výrobním, nevýrobním procesu a sféře služeb prostřednictvím výkonů zaměstnání. Rodina je také významným spotřebitelem. Větší daňové zatížení spotřeby však rodinám tuto jejich funkci snižuje a společně s nedostatkem pracovních míst na trhu práce, čili s rostoucí nezaměstnaností na straně jedné a zvyšujícími se životními náklady na straně druhé, už některé rodiny přestávají ekonomickou funkci rodiny plnit v míře dosud obvyklé.

Ad c) **Ochranná (zaopatřovací, pečovatelská) funkce** spočívá v zajišťování životních potřeb biologických, hygienických, zdravotních u všech svých členů. Zajišťování těchto potřeb přechází na rodiny větším dílem rovněž v souvislosti s reformou veřejných financí, zejména reformou zdravotnictví, kdy budou mít občané vyšší spoluúčast na úhradách zdravotnických výkonů nebo si budou sami moci hradit nadstandardní péči. Je otázkou, zda budou všechny rodiny schopny tuto funkci nadále plnit alespoň ve „standardním“ režimu, a to zejména pak nízkopříjmové skupiny obyvatel, kam spadají především rodiny s dětmi a senioři.

Ad d) **Socializačně-výchovná funkce** rodiny prostřednictvím sociálního učení připravuje děti na život, učí je chápat mezilidské vztahy, přizpůsobovat se druhým a osvojovat si základní společenské návyky. Společně s dítětem se vyvíjí a zraje celá rodina, tedy všichni její členové, ne jenom dítě. Velký vliv na plnění této funkce mají výchovné styly, prostřednictvím kterých socializace probíhá. Jako optimální se jeví výchova demokratická, která dětem stanoví pevné hranice, ale v jejich rámci jim dává svobodu a umožňuje diskuzi. Jak děti rostou, hranice se posunují a děti jsou tak vedeny k samostatnosti a zodpovědnosti. V mnohých rodinách ovšem tento model není správně naplňován a tehdy se pak rodina, resp. děti, dostávají i do konfliktu s výchovně vzdělávací funkcí školy.

Ad e) **Rekreace, relaxace, zábava** by měla naplňovat především volnočasové aktivity rodiny, čas trávený společně o víkendech, prázdninách a dovolených. Společná činnost rodinu naplňuje, mají společné zážitky, které jim nic nemůže nahradit. Některé rodiny již tuto funkci nemůžou plnit tak, jak by si představovaly, především z finančních důvodů.

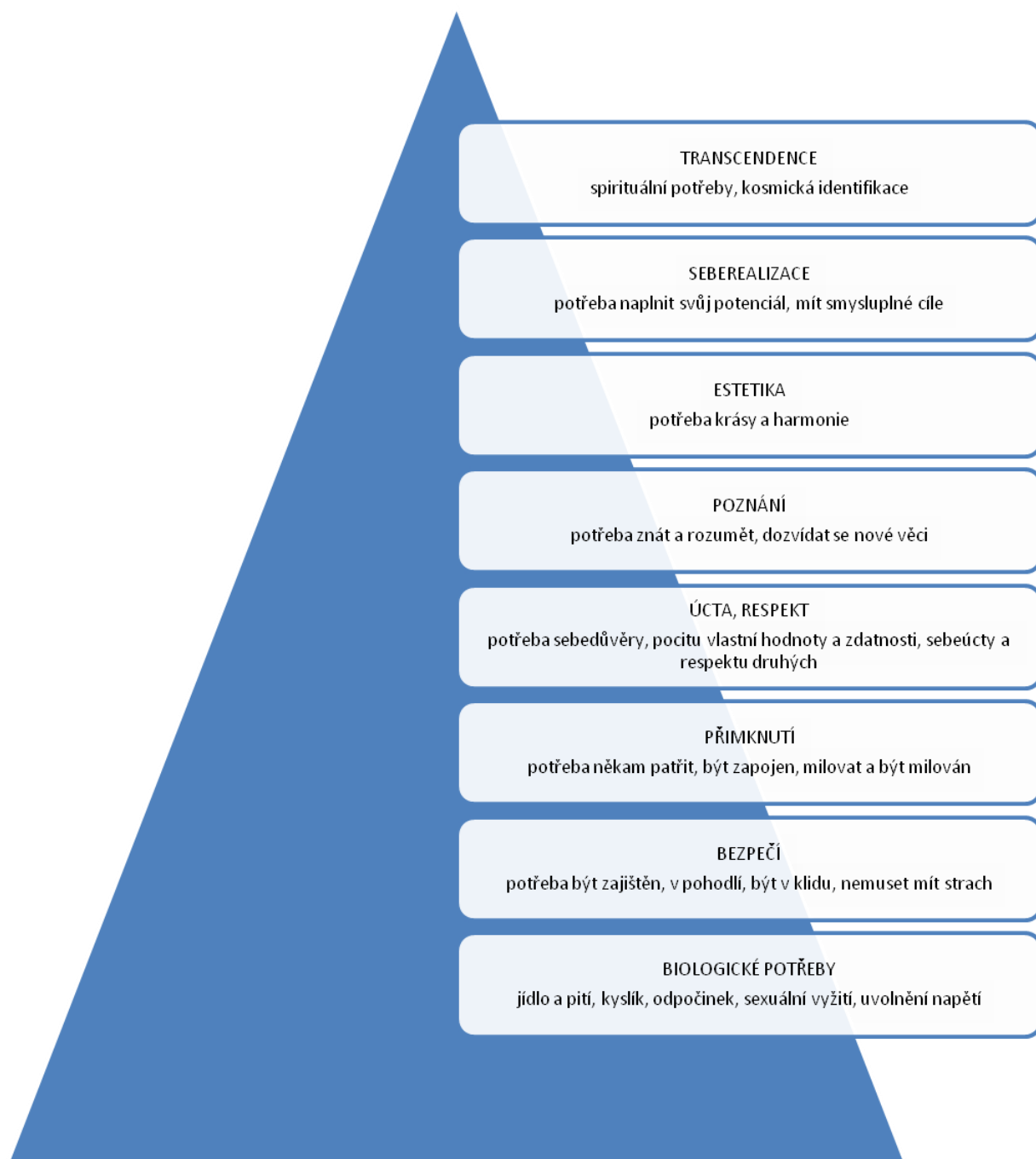
Ad f) **Emocionální funkce** rodiny je důležitá a nenahraditelná. Je na rodičích, aby dětem vytvořili potřebné zázemí plné lásky, pocitu jistoty a bezpečí. V posledních dvaceti letech však přibývá rodin, které toto zázemí nejsou schopny svým dětem zajistit. Tato skutečnost je i důsledkem toho, že se zvyšuje počet rodin neúplných i tzv. dvoukariérových manželství, kdy se rodič pro svou zaneprázdněnost nezdává dítěti věnovat zejména po emoční stránce.

Sobotková uvádí jako předpoklad rodinného fungování především *soudržnost, adaptabilitu a komunikaci*. Soudržnost zahrnuje rodinnou intimitu, blízkost a sounáležitost, přičemž členové rodiny musí mít i svou nezávislost a samostatnost. Proměnlivé požadavky a nároky, které život přináší, požadují i adaptabilitu rodiny, tzn. její schopnost změny životního stylu v různých situacích. V rodině je důležitá přímá a otevřená komunikace oproštěná od devalvujících prostředků. Lze říci, že funkční rodina není rodina bezproblémová, ale taková, která své problémy dokáže řešit a zvládat.¹⁹

Rodina by měla všem jejím členům, nejenom dětem, umožňovat harmonický vývoj osobnosti v různých směrech, zajišťováním biologických potřeb počínaje, přes potřebu bezpečí, úcty, poznání až k potřebě seberealizace a potřebou transcendentna konče. Hierarchický model lidských potřeb (obr. č. 1 na následující straně) vytvořil představitel humanistické psychologie Abraham Maslow (1908–1970). Obecně platí, že nižší lidské potřeby jsou důležitější a jejich alespoň částečné uspokojení je podmínkou pro vznik méně naléhavých a vývojově vyšších potřeb. Je však potvrzeno, že uspokojování potřeb duchovních může pomoci člověku, u kterého je uspokojování nižších potřeb nějakým způsobem omezeno.

¹⁹ Sobotková, I. *Psychologie rodiny*, s. 72, 76

Obr. č. 1 Maslowova pyramida

Pramen: vlastní úprava schéma Vizdal, F. Základy psychologie, s. 50²⁰

²⁰ Vizdal, F. *Základy psychologie*, s. 50

1.3. Typy rodin z hlediska jejich složení a funkčnosti

V současné společnosti přibývá rodin, jejichž vznik již není podmíněn uzavřením manželství tak, jako tomu ještě bylo zvykem v nedávných 80. a 90. letech minulého století. Zvyšuje se počet nesezdaných soužití, které ovšem fungují jako rodina – její členové spolu žijí v jedné domácnosti a společně se podílejí na jejím chodu. Nyní se přibližně třetina dětí rodí mimo legitimní manželství.

Rodina sestávající z obou rodičů a dětí je rodinou **úplnou**. Ta je dlouhodobě z pohledu odborníků stále tím neoptimálnějším prostředím pro výchovu a psychický vývoj dětí. V naší společnosti však narůstá počet rodin **neúplných**, kdy jeden z rodičů chybí. Je to způsobeno vysokým počtem rozvodů, úmrtím partnera nebo jejich odloučením v nesezdaném soužití, počty těchto domácností však nejsou statisticky podchyceny. Narůstá i počet **jednočlenných** domácností, ve kterých žijí lidé dobrovolně i nedobrovolně, ať již svobodní třicátníci, kteří zatím nenašli vhodný protějšek k založení společné domácnosti, nebo se jedná o domácnosti již rozvedených partnerů. Dále jsou ve společnosti i **bezdětné** páry, žijící v manželství nebo nesezdaném soužití. Bezdětnost párů je v současné době často způsobena nemožností otěhotnět, kdy žena často i opakovaně bez úspěchu podstupuje asistovanou reprodukci. Hovoříme tedy o bezdětnosti nedobrovolné. Oproti tomu jsou páry, které společně dojdou k rozhodnutí, že děti mít nebudou, jedná se tedy o bezdětnost dobrovolnou. Jedná se o dvoukariérová manželství nebo soužití, kdy jsou oba partneři soustředěni především na svou profesi, která je zcela pohlcuje a naplňuje.

Rodina, do které se člověk rodí, se nazývá rodina **nukleární**. Je tvořena rodiči, nebo jedním rodičem, a dítětem (dětmi). (Podle Matouška tvoří úplné nukleární rodiny jen třetinu rodin a pouze pětinu všech domácností.²¹) Rodina, která zahrnuje blízké příbuzné, tzn. prarodiče, tety, strýce, je rodina **rozšířená**. Rodina, ve které vyrůstá jedinec jako dítě, je rodinou **orientační** a rodina, kterou později člověk sám založí, je rodina **prokreační**. Každá rodina má plnit své funkce, jak je uvedeno v předchozí podkapitole. Pokud je schopna všechny zajišťovat, hovoříme o rodině **funkční**. V případě, že některé své funkce neplní, ale přesto vývoj dětí není přímo ohrožen,

²¹Matoušek, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*, s. 84

mluvíme o rodině **dysfunkční**. Pokud je závažně ohrožen vývoj dětí a celkové klima rodiny je velmi narušené, jedná se o rodinu **afunkční**.²²

V posledních letech vycházejí více najevo případy domácího násilí mezi partnery nebo týrání a zneužívání dětí. Děti v těchto rodinách jsou citově deprivované a negativní zkušenosti z dětství je ovlivní na celý život. Příčinou různých forem domácího násilí nebo zneužívání dětí bývá i nevlastní rodičovství. Je možné, že jistým způsobem mohou přispívat k propagaci nevhodného chování také hromadné sdělovací prostředky svou otevřeností v oblasti sexu, agresivity a násilí. Skutečnost, že některé rodiny příliš nenavazují nebo neudržují sociální vazby se svými sousedy i příbuznými, často vede k tomu, že jsou případy různého zneužívání jen těžko odhalitelné již ve svém zárodku.

Na profesní život se dlouhá léta připravujeme ve vzdělávacích zařízeních, absolvujeme různé další kurzy a školení, ale na život partnerský, rodinný, sexuální a na výchovu dětí nijak systematicky připravování nejsme.²³

Rodiny a školy ve zmiňovaných oblastech poskytují informace jen okrajově. Některým rodičům jsou potřebné znalosti a dovednosti dány přirozeně, často je však jejich jednání v těchto směrech víceméně intuitivní, chtějí se např. vyvarovat výchovných chyb svých rodičů nebo naopak nevědomky jejich chyby opakují. Je potěšující, že se zvyšuje počet rodičů, kteří považují za „normální“ absolvovat kurz přípravy k porodu a péče o novorozence a lze tedy doufat, že i kurzy zaměřené na výchovu dětí a efektivní komunikaci v rodině se časem stanou také obvyklou průpravou pro rodiče, od narození dětí až po jejich dospívání. Normou se ve společnosti stává to, co je časté, co se opakuje v té které době, tedy i s rodičovskou osvětou to může být v budoucnu podobné. Dle Jandourka je norma (lat. norma = měřítko) „*podobnost, kterou je možno pozorovat v chování většího množství lidí*“.²⁴

1.4. Dílčí závěr

V první kapitole se zabývám definováním rodiny z pohledu autorů zabývajících se touto problematikou v rámci různých společenskovedních oborů. Obor sociální pedagogiky rodinu vnímá jako nejvýznamnějšího socializačního činitele, která jedince

²²Kraus, B. *Základy sociální pedagogiky*, s. 80

²³Bakošová, Z. et al. *Teorie sociální pedagogiky: Edukačné, sociálne a komunikačné aspekty*, s. 79-80

²⁴Jandourek, J. *Sociologický slovník*, s. 171

pomáhá utvářet zejména působením prostředí, ve kterém dítě vyrůstá a jejím hlavním úkolem je vytvářet bezpečné a podnětné podmínky pro život všem svým členům především na základě vzájemnosti a sounáležitosti. Rodičovství tedy přináší rodičům i dětem sdílení a naplňování významných životních potřeb zejména na základě altruismu a vzájemného připoutání se. Dále uvádím funkce, které by rodina měla plnit, abychom ji mohli označit za „funkční“ a v závěru charakterizují rodiny právě z hlediska jejich složení a funkčnosti. Upozorňuji na absenci dostatečného rodičovského vzdělávání a větší osvěty v této oblasti, která se může vyskytovat především v sociálně znevýhodněných rodinách a uplatňování většinou intuitivních, ne vždy vhodných, postupů a jednání rodičů při výchově dětí, které se pak v rodinách a celé společnosti projevují negativně. Nejzávažnější poruchou funkce rodiny je pak nevhodné chování vyúsťující až v domácí násilí a týrání a zneužívání dětí. Sociální pedagogika se tedy může rozvíjet především v oblasti rodičovského vzdělávání.

2. Rodina v proměnách doby

Kapitola popisuje hlavní charakteristiky rodiny tradiční, moderní a postmoderní. Dále uvádí rizikové faktory současné rodiny, analyzuje její hodnotovou orientaci a možnosti a způsob trávení volného času dětí a rodičů.

2.1. Rodina tradiční

V minulosti byla základním článkem uvnitř společnosti domácnost, na její úrovni se řešily otázky přežití již před tisíci lety. Domácnost byla tehdy výrobní jednotkou především na venkově. Sňatek byl prostředek k navázání vzájemně prospěšného společenství, ze skupiny cizích osob se stali příbuzní, tedy lidé, kterým se mohlo v nejistých dobách důvěřovat a čekat od nich výpomoc v nouzi. Na venkově bylo na děti pohlíženo jako na potřebnou pracovní sílu a do výrobních procesů v rodině byly zapojovány již ve velmi nízkém věku. V 18. století byla práce v zemědělství stále upřednostňována před školní docházkou dětí. Před nástupem centralizace moci bylo zajišťování přežití lidské společnosti zcela na domácnostech. Soudržnost domácností byla existenčně vynucená a míra rozvodovosti byla tehdy minimální, to bylo dané rovněž příslušností lidí k církvi. Častěji však docházelo k předčasným úmrtím jednoho z partnerů, např. žen při porodech, mužů při úrazech a infekcích. V rodině bývalo hodně dětí, a pokud zemřela žena, muž nebyl schopen se sám postarat o děti i hospodářství. Stejně tak, když zemřel muž, žena by sama nezvládla péči o děti a dílnu nebo hospodářství, které byly zdrojem obživy celé rodiny. Ovdovělý rodič většinou uzavřel sňatek s dalším příbuzným, často výrazně mladším nebo starším, jen aby zachoval rodinnou soudržnost. V tradiční společnosti byla vlastní domácnost zárukou vyšší sociální pozice a jistoty a byla podmínkou pro provozování živností a řemesel, byla znakem soběstačnosti. Rodiny, které tehdy měly jen omezené možnosti obstarat si potřebné statky zvenčí, musely tvořit stabilní a fungující jednotku, jejíž členové přitom byli odkázáni jeden na druhého. V pozdější době se rodiny změnilly z výrobních jednotek v jednotky konzumní a to jejich stabilitu výrazně narušilo.²⁵

Ve středověku byla rodina institucí, bez které by člověk mohl přežít jen těžko. Tehdy bylo běžné soužití širších rodin, především třígeneračních. Společně s rodinou žili námezdní pracovníci, tovaryši a učni. Na venkově se muži ženili brzy, aby přivedli

²⁵ Keller, J. *Nedomyšlená společnost*, s. 45, 48, 53-54

do rodiny další pracovní sílu, oproti tomu ve městech se muž ženil, až byl ekonomicky soběstačný. Kupříkladu ve středověku bylo dětství zpravidla jen do věku 8 let, pak začalo dítě doma pracovat v zemědělství nebo šlo do učení. Rodina byla tehdy úzce svázána s majetkem (domem nebo hospodářstvím). Koncem 18. století přední myslitelé kritizovali odkládání dětí do nalezinců a velmi brzkého nástupu dětí do učení. Vlivem začínající průmyslové revoluce pak došlo i k poklesu počtu dětí v rodinách.²⁶

2.2. Rodina moderní

Na přelomu 19. a 20. století se soustředilo venkovské obyvatelstvo do měst, v průmyslu začaly pracovat ženy, někdy i děti. Muž přestal být jediným živitelem rodiny a jeho prestiž začala klesat. Na trhu práce se počaly stírat rozdíly mezi muži a ženami (i když ženy ve vedoucích pozicích v 21. století stále ještě pobírají ve srovnání s muži přibližně o pětinu nižší plat). V polovině 20. století žila většina populace v úplných rodinách, mnoho žen bylo v domácnosti a životní styl rodiny určoval především muž. Postupné změny ve společnosti vedly k tomu, že v 70. a 80. letech minulého století byla zaměstnanost žen téměř stoprocentní, bylo to dáno zejména skutečností, že rodina by již nevystačila jen s jedním platem a rodičům byly k dispozici jesle a dostatek mateřských škol, které ženám umožňovaly brzký návrat do práce. V domácnosti, která již většinou sestávala jen z manželského páru a dětí, však stále většina péče o rodinu ležela na ženě.

Národní zpráva o rodině z roku 2004 uvádí pro dokreslení tehdejší situace principy komunistické rodinné politiky dle *Koncepce 1989*, které měly funkce rodiny omezit jen na uspokojování základních biologických potřeb a jejichž cílem nebyla podpora rodiny, ale její ovládnutí:

- *„Osvobození ženy, znamenající její plné politické, kulturní, sociální a ekonomické zrovnoprávnění.*
- *Osvobození manželství, tj. jeho důsledná sekularizace a zdůraznění práva obou partnerů požádat na základě osobního hodnocení o jeho případné ukončení; možnost rozvodu byla do instituce manželství včleněna jako prostředek státem akceptovaného řešení manželského nesouladu.*

²⁶ Matoušek, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*, s. 29-33

- *Osvobození domácnosti, tj. cíl zbavit (pracující) ženu starostí o chod domácnosti, ve velké míře o péči a výchovu dětí a umožnit jí plně se realizovat v práci.*
- *Institucionalizace péče o děti, tj. rozvoj institucí, které by zajistily jejich tělesný i duševní vývoj od nejmenšího věku; přenos socializačních funkcí z rodiny na školu a jiné instituce.*
- *Vymanění rodiny ze sítě příbuzenských (zvl. rodičovských) pout, její uzavření do malého bytu, zbaveného řady tradičních „domáckých“ funkcí.*
- *Deekonomizace rodiny, tj. zbavení rodiny všech „výrobních“ funkcí v podmínkách omezeného rozvoje rodinných spotřebních funkcí; ty byly kompenzovány projektem rozvoje společenské hmotné spotřeby.*
- *Plánované rodičovství a podpora mateřství znamenaly zejména právo ženy rozhodovat o svém přání mít, či nemít dítě, a rozšiřování souboru dávek i úlev ve prospěch rodin s nezletilými dětmi.“²⁷*

Rodina moderní již přestala být výrobní jednotkou společnosti, většinou již nic neprodukovala, ale stala se jednotkou spotřební. Postupně vymizela i zabezpečovací funkce rodiny pro staré lidi, kterou začalo zajišťovat sociální zabezpečení a institucionální sociální péče, takže senioři nebyli odkázáni jen na péči svých potomků.²⁸ Tato problematika je podrobněji popsána v podkapitole 4.2.

Dle pamětníků tehdejší politická garnitura rozhodovala formou posudků z národních výborů o doporučení či nedoporučení dospívajícího ke studiu vybraného oboru. Často byli mladí lidé takto nuceni vyučit se kupříkladu v zemědělském oboru, i když původně měli zájem o obor jiný. Nutno dodat, že do těchto posudků se často promítal subjektivní názor místních politiků na dotyčnou rodinu. Pokud byla rodina věřící, bylo dětem studium rovněž odpíráno.

Od 70. let mohli manželé využívat bezúročné novomanželské půjčky, které v té době stačily na základní vybavení domácnosti. Protipólem tohoto opatření v době totalitního režimu však byla nedostatečná nabídka v obchodech, pořadníky nutné téměř na všechno a získávání zboží „podpultovou“ cestou. Byla velmi omezená nabídka ovoce a zeleniny, mléčných výrobků, dětského oblečení, obuvi i vybavení pro domácnost.

²⁷ MPSV. *Národní zpráva o rodině 2004*, s. 15-16 [online]

²⁸ Havlík, R., Halászová, V., Prokop, J. *Kapitoly ze sociologie výchovy*, s. 68

Na jedné straně tak bylo proklamováno zbavení ženy péče o domácnost, ve skutečnosti však byly v rodinách rozšířeny ruční práce a kutilství všeho druhu vyplývající právě z omezené nabídky zboží na trhu.

Někteří autoři uvádějí jako ideál životního stylu v socialismu „*vytvoření co nejlepšího prostředí pro vlastní rodinu*“. Paradoxně až práce ve volném čase tehdy člověka naplňovala více, než v čase pracovním.²⁹

2.3. Rodina postmoderní

V 90. letech minulého století došlo vlivem politických a ekonomických změn k proměně hodnotového systému v naší společnosti zdůrazňujícího především osobní odpovědnost za vlastní život. Tato skutečnost se odrazila i v postojích mladých lidí ke vstupu do manželství a zakládání svých prokreačních rodin. Pro mladé lidi je dnes založení rodiny jen jednou z mnoha voleb, které jim společnost nabízí, nejedná se o jedinou možnou budoucnost, jako tomu bylo v době totality. Nabízené možnosti univerzitního vzdělávání, profesního růstu, podnikání a cestování tedy dobu plánování sňatku a rodičovství značně odsunuly. Dalším důvodem však může být i skutečnost, že lidé nechtějí přebírat odpovědnost za druhé, tedy svou rodinu a děti, je pohodlnější soustředit se sám na sebe. To je projev individuality v dnešní společnosti, která postrádá dostatečná prorodinná opatření.

V manželském nebo partnerském soužití se v posledních letech významnou měrou také změnilo rozdělení rolí mužů a žen. Vyšším postavením žen na trhu práce dochází k situacím, kdy pozvolna přibývá otců, kteří odcházejí na rodičovskou dovolenou zejména v rodinách, kdy žena vydělává více než muž. S touto variantou u nás již počítá i příslušná legislativa.

Na druhou stranu je dnes žena schopna se sama uživit, sama vychovávat dítě, ani ke zplození dítěte muže nepotřebuje, když se nabízí varianta asistované reprodukce. Během dvaceti let narostl v naší společnosti podíl svobodných matek, protože některé ženy více touží po dítěti než po manželovi. K tomu se uchylují zejména ženy finančně nezávislé, které dlouhodobě nenacházejí vhodného partnera k založení rodiny, ale vzhledem ke svému věku již dále nechtějí s početím dítěte otálet. Ženy od partnera

²⁹ Havlík, R., Halászová, V., Prokop, J. *Kapitoly ze sociologie výchovy*, s. 77-78

očekávají především smysl pro rodinný život, zodpovědnost, poctivost a tolerantnost, ale najít partnera s těmito rysy je stále těžší. Lidé chtějí být nezávislí a užívat si života, stálý partner a dítě do tohoto světa bohužel nepatří.

V naší společnosti se rozvody manželství, nesezdaná soužití a sezdaná nesoužití stávají běžnou záležitostí. Budoucí manželé, kteří by se rozhodli uzavřít sňatek bez toho, že by spolu nějaký čas žili, by se ve svém okolí setkali s nepochopením a údivem. Ještě v 80. letech minulého století skončila většina nesezdaných soužití přibližně do jednoho roku sňatkem, dnes tomu tak není.

Některé páry se k nesezdanému soužití uchylují i z ekonomických důvodů jen proto, že svobodná matka může nárokovat od státu více dávek státní sociální podpory, přestože v domácnosti ve skutečnosti žije i s partnerem. Tento nešvar je bohužel úřady těžko prokazatelný a postižitelný.

Dle Matouška je: „*úloha muže v západní rodině čím dál nejasnější, mužovo postavení v rodině je čím dál nejistější*“. Pro moderní společnost jsou typické právě neúplné rodiny, které však ve svém důsledku celku ani jejím členům neprospívají. Vývoj ve společnosti ukazuje na to, že počet neúplných rodin bude narůstat, děti budou žít ve střídavé péči v domácnostech svých rodičů, bude se dále zvyšovat počet rodin, kde budou společně vyrůstat děti obou partnerů nebo budou dítě vychovávat jen prarodiče. Zřejmě bude také přibývat homosexuálních párů, které spolu budou vychovávat dítě jednoho z partnerů. Rodinný život nevymizí, ale bude se měnit způsob rodinného soužití.³⁰

Ve společnosti je však velký počet rodin formálně úplných, ale v těchto rodinách je vliv otců na formování osobnosti dítěte nepatrný. A to zejména z důvodu jejich vysokého pracovního nasazení, kdy většina otců přichází domů večer, když už děti spí. Na vině jsou především přesčasy i zdlouhavé dojíždění do práce. Tito otcové se snaží finančně zabezpečit svoji rodinu, což v dnešní době není snadné, ovšem tato jejich snaha (ke které jsou nuceni současnou společností) se proti nim paradoxně obrací v nedostatečně vytvořených citových vazbách ke svým nejbližším, tedy manželce a dětem.

³⁰ Matoušek, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*, s. 37

V následující tabulce č. 1 jsou uvedeny základní charakteristiky rodiny tradiční, moderní, a postmoderní.

Tabulka č. 1 Základní charakteristiky tradiční, moderní a postmoderní rodiny

	Tradiční	Moderní	Postmoderní
Struktura	široká, vícegenerační	nukleární, manželská	variabilní, individualizovaná
Základní kapitál	ekonomický	ekonomický, sociální, kulturní	sociální, KULTURNÍ
Legitimizace	sex, děti	děti	NELEGITIMIZUJE
Role	komplementární, hierarchizované	segregované, komplementární	individualizované
Funkce	univerzální	pečovatelské, statusotvorné, citové	CITOVÉ
Autorita	otec	otec – matka, funkčně segregované	individualizovaná, slabá
Reprezentace diskursu	náboženský, církevní	občanský	masmediální
Mezigenerační přenos	patrilinéární, autoritativní	demokratický, smíšený	slabý

Pramen: Možný, I. Rodina a společnost, s. 23³¹

Rizikové faktory současné rodiny

Ještě v osmdesátých letech 20. století jsme byli svědky toho, že si pořizovaly děti mladé páry kolem 18. roku věku, dívky často kvůli těhotenství měly potíže s dokončením svého středoškolského vzdělání, mladý otec nastupoval na základní vojenskou službu, tehdy ještě povinnou, a mladá rodina žila společně s rodiči jednoho z partnerů v malém panelákovém bytě nebo si stavěla rodinný domek svépomocí, tzn. se zapojením celé rozšířené rodiny. Mladá generace žijící v totalitním režimu tehdy před sebou jinou budoucnost neviděla.

Nyní mladí lidé přistupují k plánování rodiny mnohem zodpovědněji, i když prorodinná politika a opatření státu již nejsou tak příznivé. Mít rodinu je nyní jen jedna z možností, které lidé ve svém životě mají. Navíc široká nabídka a informovanost v oblasti antikoncepce mladým lidem velmi usnadnila plánování, kdy počít dítě. Tento

³¹ Možný, I. *Rodina a společnost*, s. 23

trend se ovšem negativně projevuje v demografickém vývoji naší společnosti, a situace v okolních vyspělých zemích není jiná, kdy dochází ke stárnutí populace a tato skutečnost působí velmi nepříznivě na veřejnou ekonomiku všech zemí.

Výchova dětí a péče o rodinu je dnes považována za méně významnou činnost než činnost pracovní. Rodiče, zejména matky, jsou na trhu práce znevýhodněni. Zaměstnavatelé dosud nevidí důvod, proč by měli zaměstnaným rodičům vycházet vstřícně, ať už se jedná o úpravu pracovní doby nebo zajištění zastupitelnosti zaměstnance v případě domácího ošetřování dítěte v době nemoci. Rodičovství je považováno za věc soukromou, a tudíž se rodič musí starat sám, bez podpory zaměstnavatele. Plné pracovní úvazky jsou příčinou nedostatku času stráveného s rodinou. Prorodinná firemní kultura se však v posledních letech začíná objevovat u nadnárodních korporací.³²

Zvyšující se věk prvorodiček s sebou může přinášet i zdravotní komplikace a rizika pro matku i dítě. Některé mladé ženy své mateřství odkládají tak dlouho, až nakonec zjistí, že vlastně dítě, mnohdy ani partnera, nepotřebují a rozhodnou se žít samy. To je způsobeno především změnou životního stylu mladé generace, kdy dnes rodinu nevidí jako svou jedinou budoucnost, ale využívají možností studia, cestování a volnočasových aktivit, ve své profesi pak chtějí získat takové postavení, aby mohli svoji budoucí rodinu později finančně zabezpečit, pořídit si vlastní bydlení a posléze teprve plánují dítě.

Na rozdíl od minulosti, kdy žít sám bylo zvláštní a označení „starý mládenec“ a „stará panna“ znamenalo určité společenské stigma, dnes nám svobodní třicátníci zvláštní nepřipadají. Vžilo se označení „single“ – tedy žít bez vztahu nebo „mingle“ – žít ve vztahu, ale ne ve společné domácnosti. Tito lidé se do rodičovské role příliš nehrnou, využívají možností, které jim naše dynamická společnost nabízí, a vydělané peníze investují především sami do sebe.

Keller vyslovuje hypotézu, že rodiny dnes více využívají možnosti rozpadu než možnosti dodržování zdravé životosprávy, i když oproti minulosti k tomu mají mnohonásobně příznivější podmínky. *„Stěží lze argumentovat tím, že rozvádět*

³² MPSV. *Národní koncepce podpory rodin s dětmi*, s. 10, 13 [online]

se je příjemnější než jíst zdravě.“ Doplnuje to argumentem, že rozpad manželství je důsledkem vyššího očekávání vůči partnerovi oproti minulosti.³³

Tabulka č. 2 Pohyb obyvatelstva – sňatky, rozvody, narození (absolutní údaje)

Rok	Sňatky	Rozvody	Narození celkem	Narození mimo manželství
1975	97 373	26 154	191 776	8 677
1985	80 653	30 489	135 881	9 894
1995	54 956	31 135	96 097	14 947
2005	51 829	31 288	102 211	32 409
2010	46 746	30 783	117 153	47 164

Pramen: vlastní úprava tabulky Český statistický úřad ČR

Z údajů Českého statistického úřadu v tabulce č. 2 je patrné, že rozvodovost v naší republice je od devadesátých let 20. století sice stabilní, ale bohužel na vysoké úrovni. Na stále klesající počet uzavřených manželství připadá více než polovina rozvedených, v roce 2010 se počet přiblížil dvěma třetinám. V roce 2010 byl počet sňatků nejnižší od roku 1918. V tomto souboru ovšem nejsou podchyceny nesezdaná soužití a počty dětí v nich narozených. Tomu napovídá i stále se zvyšující počet dětí narozených mimo manželství. V roce 2005 to bylo 32 409 dětí a o pět let později již 47 164 dětí.³⁴

Údaje o celkově narozených dětech po roce 2005 vykazují zvýšenou porodnost, kterou sociologové označují jako „babyboom“. Je způsobený rozením dětí matkami ze silných populačních ročníků poloviny 70. let minulého století, kdy na rodiny dopadly politické změny a následná okupace naší republiky vojsky ze zemí Varšavské smlouvy v roce 1968. Lidé se tehdy více stahovali do soukromí a měli děti. Navíc v té době rodily děti ženy ze silných populačních poválečných ročníků. Vícečetná rodičovství tak paradoxně pomáhala totalitnímu režimu nastolit klid a pořádek po okupaci.³⁵

Důvodem, proč někteří lidé odkládají své rodičovství, je i nevyhovující bytová situace. Bytů je sice dostatek, ale ne každý mladý člověk, který by chtěl založit rodinu,

³³Keller, J. *Nedomyšlená společnost*, s. 44

³⁴Český statistický úřad ČR. *Pohyb obyvatelstva, absolutní údaje*. [on-line]

³⁵Možný, I. *Rodina a společnost*, s. 259

si ho může pořídit. Nabídka hypoték a stavebních spoření je široká a ustálená, ale vidina pravidelných měsíčních splátek po dobu příštích několika desetiletí není příliš optimistická. Navíc mladá rodina se s příchodem dítěte stává závislou zpravidla na jednom příjmu rodiče a dávkách (peněžitě pomoci v mateřství a poté rodičovském příspěvku), jejichž měsíční výše bohužel nenahradí výpadek příjmu druhého rodiče.

2.4. Hodnotová orientace současné rodiny

„Rozšířenou hodnotovou orientací dneška se stala trojice: mít, mít ještě více a užívat si. Naším předkům šlo více o přežití než o vyžití a užití si.“³⁶

Hodnoty uznávané rodinami se vždy mění v závislosti na vývoji celospolečenském. Mění se názory na manželské vztahy a rodinné soužití i názory na výchovu a vzdělávání dětí. Už dávní autoři etických spisů poukazují na problémy ve společnosti mající původ v nefunkčních rodinách. Konfucius *„byl přesvědčen, že by přibylo štěstí a prosperity, kdyby se každý choval řádně ve svém rodinném životě“*.³⁷

Kolem roku 1900 byla důležitá mravní výchova, kázeň a poslušnost měli rodiče vynucovat již od nejútlejšího věku, děti musely rodičům vykat. Začátkem 20. století se měnilo postavení muže v rodině, probíhal přerod ze společnosti patriarchální. Nebyla vhodná příliš autoritářská výchova, ale ani příliš laskavá. V polovině 20. století bylo žádoucí projevat více rodičovské lásky, bylo zdůrazňováno harmonické prostředí v rodině. Později se zejména v západních zemích začala prosazovat liberální výchova, kterou nyní již nepovažujeme za vhodnou. V současné společnosti je v partnerském soužití prosazován vztah rovnocennosti mezi oběma partnery a model demokratické výchovy dětí.³⁸ Typy výchovy jsou podrobněji popsány v podkapitole 3.1.

Uvedený vztah rovnocennosti lze vysvětlit stejnými právy a povinnostmi obou partnerů, kdy ovšem v některých oblastech přetrvávají určité genderové stereotypy, ale zejména vzhledem k profesní vytíženosti dnešních rodičů jsme často svědky toho, že obě pohlaví jsou ochotna dělat velké kompromisy a přebírat své role dle aktuální situace v rodině. Přesto paradoxně především rodina produkuje, formuje a dál reprodukuje to „typicky ženské“ a „typicky mužské“. Jedná se o názory, chování

³⁶ Plaňava, I. *Spolu každý sám. V manželství a rodině*, s. 70

³⁷ Možný, I. *Sociologie rodiny*, s. 14

³⁸ Matoušek, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*, s. 46-47

a postoje mužů a žen směrem k vžitě normě, které již u dětí mohou předurčovat jejich šance a životní perspektivy.

Životní hodnoty

Každá rodina má svůj individuální žebříček hodnot. Preferované hodnoty mužů a žen jsou odlišné, partneři si přinášejí určité vzory ze svých orientačních rodin a na základě dohody a kompromisů si pak ve své prokreační rodině utvářejí během rodinného života žebříček vlastní. Hodnotové systémy v rodinách se tedy mohou výrazně lišit. Odráží se v nich především socioekonomické postavení rodiny, které je podmíněno dosaženým vzděláním rodičů a jejich profesí, dále je to celková emoční spokojenost rodičů a dětí. Rodiny si tedy „ideálně“ velmi mohou cenit zdraví, spokojenosti ve vztahu partnerském i rodičovském, svou profesí, seberealizaci, vzdělání své i svých dětí, dále uznávat zdravý životní styl, klást velký důraz na volnočasové aktivity celé rodiny, především čas trávený společně. Jiné rodiny vyznávající spíše konzumní způsob života naopak mohou mít vysoko na pomyslném žebříčku hodnot především majetek a materiální zajištění své rodiny a přitom emoční potřeby dětí nebudou uspokojovány na potřebné úrovni.

Bakošová uvádí jako nepsané rodinné hodnoty zejména život, zdraví, lásku, dobro, pravdu, toleranci, etiku a spotřebu. Lze je dělit na hodnoty bytí a dávání. Mezi hodnoty bytí patří poctivost, odvaha, mírumilovnost, samostatnost, sebekontrola a věrnost. K hodnotám dávání pak oddanost, spolehlivost, respekt a úcta, láska, citlivost, vlídnost, spravedlnost a odpuštění. Tyto hodnoty pak vedou k příznivému rozvoji sociálních kompetencí.³⁹ Dle Jandourka je kompetence „*schopnost zvládnout nějakou činnost nebo situaci, popř. schopnost zařadit nové poznatky do širšího kontextu*“.⁴⁰

Těmto hodnotám se děti učí především prostřednictvím nezáměrné socializace, kdy pozorují chování a jednání rodičů a poté ho spontánně napodobují. Mentalita současné společnosti je taková, že chceme dosáhnout stále více, voláme po stále kvalitnějších službách a zboží, jakémkoliv.

Rodina ve společnosti konzumu

Dle Fromma je spotřebitel „*věčný kojeneček volající po láhvi*“, konzumování má sice utišující účinky, ale člověk pak musí konzumovat stále víc a moderní konzumenti se tak

³⁹ Bakošová, Z., et al. *Teórie sociálnej pedagogiky: Edukačné, sociálne a komunikačné aspekty*, s. 115

⁴⁰ Jandourek, J. *Sociologický slovník*, s. 125

mohou ztotožnit s rovnicí „jsem, co mám a co konzumuji“. Fromm konzumenty označuje jako „lidi s tržní strukturou charakteru“ měnící svá ega podle aktuálních potřeb a nemající žádné hluboké vazby k sobě samým ani k blízkým lidem, záleží jim jen na pohodlí a prestiži, které věci poskytují, ale přitom jsou rychle nahraditelné zase (věcmi nebo lidmi) jinými.⁴¹

Tento trend je podporován především masmédií, vliv reklamy je znát ve všech oblastech lidského života. S tímto problémem se však potýkala již společnost moderní, jako zajímavost uvádí Možný spis zakladatele sociologie Inocence Arnošta Bláhy (1879-1960) nazvaný **Dnešní krise rodinného života** (1933, 1941), kde vysvětluje požitkářství ve vlivu reklamy: „Nákaza, která se šíří touto individualistickou a hédonistickou filosofií, propagovanou řadou orgánů veřejného mínění, zachvacuje skoro všechny společenské vrstvy a je jednou z nejpodstatnějších příčin té znepokojující skutečnosti, kterou nazýváme krisí rodinného života“.⁴²

Dětem je třeba ve společnosti konzumu zdůrazňovat, že v životě není podstatné shromážďovat věci, ale především upevňovat mezilidské vztahy, uvědomovat si potřebu lásky a solidaritu s okolím místo touhy něco mít, vlastnit a stát se tak nakonec otrokem vlastního majetku.⁴³

Na druhou stranu je však člověku přirozené, pokud si myslí, že věci ho udělají šťastným. Srovnáváme se s druhými lidmi a chceme být jako oni, nechceme být horší.⁴⁴

Podstatné je však i to, co srovnáváme – zda jen stránku materiální nebo také nemateriální. Děti jsou velmi ovlivnitelné reklamou a kupříkladu před dětskými pořady se z obrazovky doslova valí agresivní prohlášení typu „to musíš mít!“ V dětech pak tato slova lehce vyvolají představu, že vše, co jim média předkládají, je to nejlepší a nejdůležitější, co potřebují. Rodiče tak mají před sebou obtížný úkol vysvětlovat dětem, a především jim být příkladem v tom, že je v životě nutné dokázat si něco odepřít a odložit okamžité uspokojení na dobu pozdější. Děti by také měly poznat, že za materiálním uspokojením se nejprve skrývá určité vynaložené úsilí, kupříkladu

⁴¹ Fromm, E. *Mít, nebo být?*, s. 43, 171-173

⁴² Možný, I. *Rodina a společnost*, s. 48-49

⁴³ Fromm, E. *Mít, nebo být?* s. 196

⁴⁴ Eriksen, T. H. *Syndrom velkého vlka. Hledání štěstí ve společnosti nadbytku*, s. 72

v mladším věku ve formě pomoci v domácnosti a v období dospívání v podobě brigády. Není možné, aby jen rostly nároky dětí na výši kapesného.

Rodina a volný čas

Z hodnotové orientace rodiny vyplývá životní styl rodiny a způsob trávení volného času dětí a rodičů. V dnešní době je zejména ve městech široká nabídka volnočasových aktivit již pro děti od raného kojeneckého věku, od kurzů plavání přes kojenecké masáže, kurzy angličtiny a kurzy hudebními a výtvarnými konče. Mnozí rodiče tak dětem brzy rozvrhnou den téměř na minuty a není jim zatěžko s nimi tyto aktivity provozovat. Většinou se jedná o rodiče, kteří již jako bezdětní byli zvyklí se pravidelně věnovat nějaké sportovní aktivitě či jiné zájmové činnosti a tak své zvyky přenášejí i na dítě. Mnohá sportovní nebo mateřská centra nabízí i hlídání dětí v době, kdy se chtějí volnočasové aktivitě věnovat sami rodiče. Rodiny na vesnici mají nabídku omezenou, ne tak pestrou, ale mateřská centra vznikají i tam a aktivní maminky se snaží nabídku činností rozšiřovat. Pro děti školního věku zajišťují většinu volnočasových aktivit místní základní školy, sokolské organizace nebo fotbalové oddíly.

Volnočasové aktivity dětí však s sebou nesou i jistá negativa. Rodiče mohou zaplnit volný čas dítěte nejrůznějšími činnostmi natolik, že nakonec nemá prostor „jen tak si hrát“, veškerý čas dítěte je řízený. Rodiče a děti mají minimum tolik potřebného „společného času“. Již v mateřských školkách se učitelky setkávají s tím, že rodiče vyzvednou dítě ze zařízení pozdě odpoledne a ještě s ním spěchají do zájmového kroužku. Společný čas rodiče s dítětem se tak smrskne jen na minuty, které tráví na cestách do kroužků. Rodiče se snaží dětem nabídnout různé varianty trávení volného času, jednak aby měly co nejvíce podnětů k rozvoji, dále z důvodu svého vysokého pracovního nasazení a také z obavy, aby děti neměly volna příliš. Zejména v období puberty a dospívání mnohým rodičům vadí, že děti tráví volný čas u počítačů a se svými vrstevníky, protože přestávají mít kontrolu, co přesně jejich potomci dělají. Aby se rodiče vyhnuli právě této nejistotě a strachu o děti, snaží se jim řízenou volnočasovou činnost naplánovat od nejtělejšího věku.

V současnosti odborníci kladou důraz na aktivní trávení volného času dětí i z důvodu narůstající obezity a snižující se fyzické kondice. Je nedostačující, pokud se veškerá pohybová aktivita dítěte má odehrát pouze ve dvou vyučovacích hodinách týdně během tělesné výchovy ve škole. Rodiče by se dítěti měli snažit nabídnout

vhodnou sportovní aktivitu a nechat dítě vybrat tu, která ho bude bavit. Neměli by však zapomínat ani sami na sebe, což může být s mladšími dětmi problém i z časových důvodů, protože musí skloubit práci, péči o děti a domácnost a doprovod dítěte (dětí) do vybraných zájmových činností.

Ne všechny děti jsou však sportovně nadané a výkonnostně na výši, takže dochází k situacím, kdy méně úspěšné dítě sportovní aktivitu zavrhne. Většina sportů je bohužel provozována na výkonnostní úrovni a trenéři chtějí své výsledky prezentovat na soutěžích a turnajích. Tato skutečnost pak velmi zasahuje do života celé rodiny, kdy ostatním jejím členům na jinou, než sportovní aktivitu dítěte nezbyvá čas a v neposlední řadě je nezanedbatelná i finanční náročnost.⁴⁵

Negativně se na trávení volného času podílejí prostředky audiovizuální komunikace, zejména internet a televize. Mladí lidé tráví spoustu času na sociálních sítích s virtuálními přáteli a hraním počítačových her. Kraus upozorňuje na škodlivost virtuálního světa předkládaný dětem jako realita plná násilí a agresivity. Internet přináší spoustu nových obohacujících informací, událostí „tady a teď“ z celého světa, ale zároveň člověka takovým množstvím podnětů přesycuje, často ochuzuje o spánek a přispívá ke konzumnímu životnímu stylu. Rodiče by měli mít tyto vlivy pod kontrolou a tuto pasivní zábavu a konzumaci vhodně usměrňovat alespoň výběrem počítačových her, televizních filmů a pořadů.⁴⁶

Generace rodičů vyrůstala ve společnosti bez „online připojení“, takže prozatím není jasné, zda se vliv internetu v budoucnosti projeví zásadním způsobem na chování a prožívání člověka. Společnost se však setkává s novými riziky, které dříve neznala, a to s informační kriminalitou a kyberšikanou. Jedná se o negativa dnešního informačního boomu v globalizovaném světě, kterými jsou ohroženy především děti.

Na tuto oblast se vhodně zaměřuje odbor prevence Městské policie Brno, který pořádá nejen pro rodiče a děti přednášky na téma „Bezpečně na internetu“ a „Pouč svého rodiče“. Strážníci veřejnost seznamují s úskalími, která internet přináší a objasňují i právní rámec bezpečného, zodpovědného a informovaného chování na sociálních a mobilních sítích.⁴⁷

⁴⁵ MPSV. *Národní zpráva o rodině*, s. 164 [online]

⁴⁶ Kraus, R. *Základy sociální pedagogiky*, s. 126-130

⁴⁷ Městská policie Brno. *Program cílené prevence na základních školách*. [online]

2.5. Dílčí závěr

Ve druhé kapitole se zabývám hlavními specifiky rodiny tradiční, moderní a postmoderní. Rodina prošla během historického vývoje řadou změn, jejichž průběh se zdá překotný již od 19. století. Navzdory těmto procesům však v každé době zůstávala útočištěm v nepohodě. Rodina tradiční je typická existenčně vynucenou soudržností domácnosti, protože tehdy byla především výrobní a spotřební jednotkou ve společnosti a tedy zárukou vyšší sociální pozice a jistoty. Po nástupu průmyslové revoluce se venkovské obyvatelstvo stěhovalo za prací do měst, probíhal přerod rodiny jako jednotky výrobní na jednotku spotřební. Masivním nástupem žen na trh práce přestal být muž jediným živitelem rodiny a to mělo vliv i na snižování počtu dětí v rodinách.

Politické a ekonomické změny v 90. letech minulého století se významně promítly do života rodin a postojů mladé generace k manželství a rodičovství. Dále uvádím rizikové faktory současné rodiny, které způsobují, že manželství a rodičovství je déle odkládáno. Ve společnosti přibývá rozvodů a nesezdaných soužití a dětí v nich narozených přibývá. Bohužel celkově naše populace stárne, přes menší populační „boom“ kolem roku 2005 se počet narozených dětí stále snižuje.

V poslední podkapitole charakterizují rodinu jako nejdůležitějšího činitele v rozvoji sociálních kompetencí, kdy jsou dětem předávány a zdůrazňovány nepsané rodinné hodnoty odvíjející se od zdraví, lásky, pravdy, spolehlivosti, spravedlnosti a odpuštění. V dnešní společnosti konzumu, společnosti reklamy a užívání si, spočívá na rodičích obtížný úkol, aby děti naučili odlišovat materiální a duchovní potřeby a hodnotit jejich význam v životě lidí. Upozorňuji na důležitost aktivního trávení volného času rodiny, kdy zejména návyk dětí pravidelně provozovat sportovní aktivitu působí také jako prevence sociálně patologických jevů a pozitivně se promítne do jejich životního stylu i v budoucnu. Rodiče by se měli zajímat o nová rizika, která s sebou přináší internet a celkově by měli audiovizuální komunikaci dětem vhodně objasňovat a usměrňovat ji žádoucím směrem. V této oblasti může být svým preventivním působením sociální pedagogika také nápomocna.

3. Rodina a škola jako činitelé výchovy

Kapitola se zabývá výchovou v rodinném a školním prostředí a uvádí hlavní modelové vztahy mezi rodinou a školou. Socializace se uskutečňuje prostřednictvím sociálního učení, které probíhá celoživotně. Začíná v rodině, pokračuje ve vrstevnických skupinách v rámci primárního, sekundárního a terciárního vzdělávání a později během profesního působení a nejrůznějších společenských aktivit člověka.

3.1. Výchova v rodinách

V podkapitole 1.3 uvádím nedostatky v rodinné výchově spočívající zejména v intuitivním jednání rodičů, které může být v nesouladu se zásadami pozitivního rodičovství. Nyní se na tuto problematiku zaměřím podrobněji.

Osobností se člověk nerodí, ale stává se jí během svého života v procesu zvaném socializace. Dle Vízda je osobnost také jednotou psychického a sociálního, tedy sociálním prostředím je člověk ovlivněn do té míry, že se stává součástí jeho osobnosti.⁴⁸

Styl výchovy a vzorce chování rodičů významně ovlivňují celkovou atmosféru v rodině. Dítě je tak prostředím formováno nebo naopak deformováno. Plaňava připomíná anglického filosofa z 16. století Johna Locka, který uvedl, že „*lidská mysl je jako nepopsaná deska, člověk se rodí „čistý“, všem možnostem otevřený a životní zážitky a zkušenosti jeho mysl „popíší“ do výsledné povahy a chování*“. Plaňava k determinantám dědičnost a prostředí ještě přidává vědomé snažení a usilování, lidskou vůli a rozhodování.⁴⁹

Typy výchovy v rodinách

Rozlišujeme tři základní typy výchovy:⁵⁰

- autoritativní styl výchovy,
- liberální styl výchovy,
- demokratický styl výchovy.

Autoritativní styl výchovy potlačuje v dětech tvořivost a iniciativu, rodiče jednají jako vládci a děti musí dodržovat daná pravidla, o nichž rodiče nepřipouštějí diskuzi.

⁴⁸Vízda, F. *Základy psychologie*, s. 151

⁴⁹Plaňava, I. *Spolu každý sám. V manželství a rodině*, s. 20, 23

⁵⁰Čapek, J., Čapková, M. *Pozitivní výchova sourozenců v rodině*, s. 11

Jsou užívány fyzické, ale i psychické tresty jako vyhrožování, zesměšňování a odmítání rodičovské lásky. Děti tak získávají nízké sebevědomí, v životě se pak snadno podřizují autoritám. Toto jednání často vede děti ke mstě a snaze oplácet toto chování rodičům nebo i jinému zástupnému objektu (tzn., že v dětském kolektivu s sebou chování dítěte může nést prvky šikany). Odměny a tresty dnes ztrácejí svou účinnost, protože děti jsou pak dále motivovány jen takovou odměnou, která neustále roste.⁵¹

Liberální styl výchovy uplatňuje zásady rovnocenných práv pro všechny. Pro děti je však nevhodné, pokud pro ně neexistují žádná jasně daná pravidla a omezení. Někteří rodiče si neuvědomují, že děti nejsou „malí dospělí“ a proto určité hranice a řád potřebují. Bez nich je dítě nejisté, nedokáže pak ani v dalším životě spolupracovat a očekává, že se mu okolí vždy přizpůsobí. Pokud v rodině všichni mluví do všeho, nedochází k žádným zásadním rozhodnutím a nikdo nenesे za nic odpovědnost, může dojít k narušení základních funkcí rodiny.⁵¹

Demokratický styl výchovy popsal americký psychiatr Rudolf Dreikurs (1897-1972). Je založena především na povzbuzování a respektující komunikaci. Rodiče jsou dětem průvodci, všímají si jejich dovedností a podporují je, aby mohly pocítit úspěch, a tím získávají zdravé sebevědomí. Děti mohou vyjádřit svůj názor na to, co se jim nelíbí a rodiče by měli naopak vysvětlovat svá rozhodnutí a názory a pocity dítěte neodmítat. Pokud rodič udělá chybu, je důležité, aby ji dokázal přiznat a dítěti se omluvit. Tím se dítě učí, že dělat chyby je normální a člověk se má v budoucnu snažit stejných chyb vyvarovat. Rodiče by neměli řešit problémy za dítě, ale vést ho tak, aby si řešení našlo samo především domýšlením možných následků a výběrem toho nejvhodnějšího řešení. Tento styl výchovy neuplatňuje tresty, ale především metodu logických důsledků vedoucí v budoucím životě k tomu, že děti (už jako dospělí) budou cítit odpovědnost za své jednání a budou si uvědomovat, že jejich svoboda končí tam, kdy začíná zasahovat nebo omezovat svobodu druhých. Tento styl výchovy je přínosný pro navazování partnerských vztahů v budoucnosti, protože učí děti spolupracovat, vážit si sebe samých i druhých lidí. Klade však velké nároky na rodiče, ti musí jít dětem sami příkladem a sami musí dodržovat to, co od dětí vyžadují.⁵¹

⁵¹ Čapek, J., Čapková, M. *Pozitivní výchova sourozenců v rodině*, s. 12-17

Jiný autor, Holeček, uvádí zásady, jak by měla probíhat *výchova dospívajících dětí*. Rodiče si musí uvědomit, že jsou pro dítě vzorem, musí si na ně najít čas, povídat si, být trpěliví a velkorysí (tzn. tolerovat jejich psychickou labilitu narušenou hormonálními změnami), nezesměšňovat, neironizovat. Je nutné dospívajícímu důvěřovat, nešetřit chválou a podporovat jeho pohybové aktivity.⁵²

Vliv rodinného prostředí

Rodinná výchova má zajišťovat tělesné i duševní potřeby dítěte, které zachycuje Maslowův hierarchický model lidských potřeb (obr. č. 1 na str. 15). Naše chování je silně ovlivněno snahou uspokojit své potřeby, dosáhnout určitého cíle. Pokud děti zlobí, jedná se z jejich strany především o upoutání pozornosti, boj o moc, pomstu nebo snahu vyhnout se neúspěchu. Tím se snaží uspokojit svou potřebu sounáležitosti, chtějí mít pocit, že někam patří, že jsou součástí rodiny. Dítě, které není rodiči přijímáno, dává pak druhým pocítit křivdy, které se staly jemu. Ponižováním jiných chce dokázat svou nadřazenost, má nízkou sebedůvěru a agresivní chování může uplatňovat i vůči vlastní osobě, tzn. užíváním návykových látek, demonstrativní sebevraždou apod.

Rodiče by se dítětem neměli nechat vyprovokovat a naopak by se měli pokusit pracovat na vztahu důvěry a spolupráce. Udělat si na dítě čas a vyslechnout si jeho pocity a problémy i přesto, že s jejich názory rodiče nesouhlasí, je tou nejlepší cestou, jak zlepšovat komunikaci v rodině. Je důležité zaměřit se na chování dítěte, které je nevhodné, ale neobviňovat ho jako osobu. Žádoucí je, aby se rodiče uměli vcítit do svých dětí, ale i naopak děti se učí vcítit do pocitů dospělých. Snažit se navzájem si vyhovět ve svých potřebách je pro výchovu velmi důležité.

Komenský ve svých spisech vyzdvihoval důležitost výchovy již od raného dětství ve smyslu, co rodiče sejí, to sklízí a dítě přirovnával ke stromku, který je třeba ohýbat, štěpovat a rovnat, dokud je mladý, aby nenarostl křivý. Uvádí, že mnozí rodiče kázeň zanedbávají a proto není divu, že mládež je svévolná, bezbožná a divoká.⁵³

Děti však nejsou ovlivňovány jen svými nejbližšími, s rostoucím věkem vnímají jako své vzory různé představitele politiky, ekonomiky, kultury i zábavy. Bakošová upozorňuje na skutečnost, že vzorů hodných následování je v naší společnosti málo, nelze se tedy divit stávající situaci, kdy mohou být dětem „doma“ vštěpovány základní

⁵² Holeček, V. *Aplikovaná psychologie pro učitele*, s. 93-95

⁵³ Komenský, J. A. *Informatorium školy mateřské*, s. 71

mravní hodnoty, ale „venku“ pak dochází ke konfrontaci s bezzásadovostí, bezcharakterností, prospěchářstvím, povrchností a neschopností komunikovat.⁵⁴

Ve výchově dětí se odráží také nemateriální faktory rodinného prostředí, ke kterým řadíme úplnost nebo neúplnost rodiny, počet dětí (tři a více dětí v rodině a naopak i jedináčci kladou zvýšené nároky na rodiče), věkové rozdíly mezi dětmi (problematickým se jeví rozdíl pěti a více let), hodnotovou orientaci a výši vzdělání rodičů, životní styl rodiny projevující se zejména způsobem trávení volného času a míra pedagogizace rodinného prostředí. Výchova je ovlivněna i materiálně-ekonomickými faktory rodinného prostředí, do nichž spadá zaměstnanost rodičů, charakter a kvalita bydlení, vybavení domácnosti, finanční situace rodiny a její spotřeba, tedy i dostupnost zájmové činnosti pro všechny členy.⁵⁵

Dobře fungující rodina je založena na pevném spojení mezi mužem a ženou. Výraznou změnou v partnerském soužití pak je okamžik narození prvního dítěte a společné sžívání se, jak rodiny nukleární, tak rodiny rozšířené, s novou situací. Je velkou zkouškou pro oba rodiče, jak se se svými novými sociálními rolami (matka, otec) vyrovnají. Dalším zlomovým bodem je narození druhého dítěte nebo nástup dítěte do mateřské školy, základní školy, návrat rodiče, většinou matky, do zaměstnání a sladění své profese s péčí o děti a domácnost.

Kupříkladu narození dítěte se zdravotním postižením je pro rodinu velmi stresující a stabilita partnerského vztahu může být ohrožena. Rodiče jsou nuceni přijmout fakt, že jejich dítě nebude schopné naplnit jejich rodičovské představy, které do něho vkládali a budou se v některých případech (dle konkrétní diagnózy) o dítě muset starat celoživotně. Tato skutečnost s sebou nese i riziko rozpadu rodiny, kdy otec často nedokáže tento osud unést a rozhodne se rodinu opustit. V těchto případech se prokáže její adaptabilita, tj. schopnost rodiny přizpůsobit se nastalým životním situacím, současně by měla být zachována její stabilita poskytující jistotu a oporu všem svým členům. O této schopnosti bylo blíže pojednáno v podkapitole 1.2.

Již od narození se mezi matkou (nebo otcem) a dítětem utváří vzájemná vazba, která v ideálním případě utváří dítěti bezpečnou základnu. Dlouhodobé studie prokázaly, že vazba vytvořená v jednom roce dítěte a při začátku školní docházky se nezměnila.

⁵⁴ Bakošová, Z., et al. *Teórie sociálnej pedagogiky: Edukačné, sociálne a komunikačné aspekty*, s. 27, 151

⁵⁵ Kraus, B. *Základy sociální pedagogiky*, s. 86-87

Pokud je vazba nejistá, pramení z ní pro dítě v pozdějším věku vyšší pravděpodobnost horších vztahů s vrstevníky, agresivita, úzkost a konfliktní vztahy s učiteli. Bezpečná vazba naopak dítě i dospívající chrání, plyne z ní kladný vztah mezi rodičem a dítětem, dítě má lepší vztahy s vrstevníky, kladný vztah k učitelům, vyšší sebeúctu a vyšší psychologickou odolnost.⁵⁶

3.2. Školní prostředí

Se začátkem školní docházky dítěte začíná nová sociální interakce na straně rodiny, dítěte (žáka), školy a učitele. Probíhá tedy vzájemné a oboustranné vnímání žáků, učitelů a rodičů. Dochází k přelomové situaci, kdy do mikroprostředí „rodina“ přibývá mikroprostředí „škola“ a „školní třída“. Děti jsou rozděleny do tříd podle věku a v nejužším kontaktu jsou většinu dne jen se svou vrstevnickou skupinou. Později na konci druhého stupně základní školy pak již začíná převažovat vliv vrstevnické skupiny nad dosavadním vlivem rodičů. Ve školní třídě nastává přímá konfrontace dětí s různými intelektuálními schopnostmi, s odlišným kulturním kapitálem, z rodinných prostředí lépe či hůře fungujících, s osobností učitele a jeho výchovně-vzdělávacím cílem společným pro všechny děti. Odpovědnost za výchovu dětí však stále zůstává na rodičích.

Pedagogická komunikace

Pedagogická komunikace je zaměřena na naplňování konkrétních výchovně-vzdělávacích cílů uskutečňujících se ve školním prostředí.

Pedagogická komunikace má tři složky:

- *obsahovou*, která je tvořena pedagogickými informacemi;
- *procesuální*, zahrnující vlastní verbální i neverbální komunikaci;
- *vztahovou*, která zprostředkovává vztahy mezi učitelem a žákem a učitelem a třídou.

Velmi záleží na osobnosti učitele a jeho zvoleném způsobu komunikace, zda bude žákům schopen efektivně předat informace a zda je dokáže svým výkladem zaujmout. Učitel by měl vhodně prokládat výuku aktivitami žáků tak, aby se nejednalo jen o jeho frontální přednes informací. Pedagogické situace se střídají rychle a učitel na ně musí

⁵⁶ Koukolík, F. *Před úsvitem, po ránu. Eseje o dětech a rodičích*, s. 32-33

pohotově reagovat, proto je tedy nutná i jeho specifická příprava, aby zvládal všechny nároky na něj kladené.⁵⁷

Učitel by měl především hledat způsob, jak děti „naučit“ a nejenom je „učit“. Žádoucí je rovněž nebýt v hodnocení pouze orientován na výkon, ale podporovat radost a nadšení dětí pro vzdělávání v období dospívání i dospělosti. Předpokladem úspěšného výkonu učitelské profese jsou i dobré organizační schopnosti, schopnost rozpoznat vztahové problémy v kolektivu, tzn. schopnost empatie, vcítění se do osoby žáka a být mu nápomocen při řešení nejrůznějších problematických situací. Učitel by se měl snažit poznat i rodinné prostředí žáka, vědět o tom, pokud člen rodiny vážně onemocní, rodiče se rozvádí apod. Všechny tyto skutečnosti ovlivňují chování a jednání žáka ve škole, a pokud učitel zná původ problémů, může lépe pedagogicky, a zejména lidsky, nabídnout pomoc.

Dle Kohoutka učitelé jako *největší pozitiva* své profese hodnotí:

- pohodové psychosociální klima školy a školní třídy,
- rozmanitou, zajímavou a smysluplnou práci,
- řízení školy kompetentními osobami,
- úspěchy v práci a při školních soutěžích,
- žáky s aktivním zájmem o výuku a přiměřený počet žáků ve třídách.

Tato pozitiva mohou zároveň působit jako antistresové faktory nebo alespoň míru stresu učitelů snižovat.⁵⁸

Povolání učitele je velmi náročné, pracuje s dětmi z odlišných jazykových a sociálních prostředí, s dětmi se specifickými vzdělávacími potřebami, musí se sám neustále vzdělávat ve své aprobaci a zároveň sledovat nová pedagogická doporučení, do výuky zapojovat informační technologie, bez nichž se dnešní vzdělávací proces neobejde. Přes všechny nároky, které musí učitelé splňovat, však není jejich profese dostatečně společensky ani finančně oceňována a ve srovnání s vysokoškolsky vzdělanými lidmi z jiných oborů se jejich příjem ocitá na hranici průměrné mzdy. Tento fakt mnohé učitele i čerstvé absolventy pedagogických fakult demotivuje a raději odcházejí pracovat do jiných oborů. I to je důvodem přílišné feminizace učitelského sboru zejména na základních školách.

⁵⁷ Kraus, B. *Základy sociální pedagogiky*, s. 123-124

⁵⁸ Kohoutek, R. *Psychologie v teorii a praxi. Pozitiva a negativa učitelské profese z hlediska pedagogů* [online]

Považuji za nutné uvést, že termín „vzdělanost“ již v naší společnosti neznamená pouze schopnost číst, psát a počítat, ale spíše „*schopnost obstat v zaměstnání, aktivním občanství a schopnost navazovat vztahy*“.⁵⁹ Právě z těchto důvodů je naše školství vystaveno častým koncepčním změnám ze strany Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, které se však do zkvalitnění vyučovacího procesu na všech vzdělávacích úrovních zatím nepromítly dostatečně. Stále se mění názory na postavení, funkci, význam, úkoly i rozvoj školy.⁶⁰

V současné nepříznivé ekonomické situaci jsou ředitelé škol svými zřizovateli stále více nuceni snižovat provozní náklady, což se může negativně projevit zejména slučováním tříd nebo dokonce celých škol a tudíž zvyšováním počtu dětí ve třídách. Doprovodným negativním znakem početného třídního kolektivu je pak ztížená práce učitele a pokles kvality a efektivity výuky.

3.3. Modely vztahů mezi rodinou a školou

Mezi priority českého školství na úrovni základního vzdělávání patří i rozvoj spolupráce škol s rodiči spočívající ve vzájemném respektování a ochotě pracovat na zlepšení vzájemné komunikace. Také v oblasti prevence sociálně patologických jevů je budování partnerství rodiny a školy žádoucí. Škola by rodičům měla umožňovat poznat život ve škole, navštěvovat vyučovací hodiny, osobně se seznámit s rámcovým vzdělávacím programem přímo v praxi a osobně poznat učitele.

Na mnohých základních školách dlouhodobě pracují občanská sdružení rodičů, jejichž prostřednictvím mohou rodiče zasahovat do života školy a být pedagogickému sboru nápomocni především při zajišťování pořadatelské činnosti při různých zábavných, soutěžních nebo sportovních akcích. Během těchto aktivit se pak i sami rodiče mohou navzájem lépe poznat a navázat sociální kontakty pro další spolupráci. Školy ve městech se potýkají s větší anonymitou občanů, rodiče se navzájem neznají a získat je pro spolupráci je proto obtížnější. Sociální vazby rodičů na vesnici jsou často letité, jejich děti navštěvují stejnou školu, do které chodili dříve sami, osobně znají učitele a školní prostředí a partnerství se školou tak mohou být více nakloněni. Naopak v některých případech rodiče na vesnici mohou být s místní školou z nejrůznějších

⁵⁹ Gillernová, I., Kebza, V., Rymeš, M., et al. *Psychologické aspekty změn ve společnosti*, s. 162

⁶⁰ Gillernová, I., Kebza, V., Rymeš, M., et al. *Psychologické aspekty změn ve společnosti*, s. 136

důvodů nespokojení, ale především z hlediska dopravní dostupnosti o výběru jiné školy pro dítě neuvažují.

V literatuře jsou popsány *čtyři základní modely vztahů* mezi rodiči a školami.⁶¹

- rodiče jako klienti – zákazníci,
- rodiče jako partneři,
- rodiče jako občané,
- rodiče jako problém.

Model **rodiče jako klienti – zákazníci** staví rodiče do dvou skupin. Jedna skupina rodičů považuje učitele za odborníky, kteří nejlépe vědí, jak získávat zákazníky a pečovat o ně. Druhá skupina rodičů se považuje za odborníky na výchovu svých dětí, a proto ví nejlépe, jaké služby mají po škole žádat a přejí si i nejlépe kvalifikované učitele. Velmi záleží na postoji školy k rodičům, zda učitelé ochotně přijímají kritiku od rodičů a reagují na ni a zda si jasně dokážou obhájit svou práci. Pro školu se rodiče svobodně rozhodují, čili mají právo zapsat dítě do školy jiné, pokud jim ta současná nevyhovuje.⁶¹

Stav **rodiče jako partneři** si mnohé školy kladou za cíl při spolupráci s rodinami, tzn. chtějí na tomto partnerství postupně pracovat. Jedná se zejména o povinnosti rodiny podporovat dítě ve školní přípravě, zapojovat rodiče do života školy, pořádat pro ně různá setkání, vystoupení a další aktivity i s požadavkem pomoci při organizování těchto akcí. Škola může pro rodiče pořádat také různé vzdělávací kurzy. Rodiče jako sociální partneři se mohou účastnit rozhodovacích procesů školy prostřednictvím školských rad nebo občanských sdružení a získat tak lepší přehled o problematice, kterou škola řeší a jako odborníci ve své profesi mohou být nápomocni v jejím dalším rozvoji. Jsou ochotni vystupovat ve prospěch školy v místních sdělovacích prostředcích nebo v obecním zastupitelstvu. Rodiče jako výchovní partneři jsou ochotni si s učiteli vyměňovat názory na dítě a vzájemně se radit o nastalých problémech a o přístupu k dítěti.⁶¹

Model **rodiče jako občané** lze považovat za rozšířený model partnerský. Rodiče se liší svou sociální a ekonomickou stratifikací, pokud se však rozhodnou pracovat na jistém druhu partnerství, jejich představy a zájmy o spolupráci rodiny a školy jsou

⁶¹ Rabušicová, M. Šed'ová, K. et al. *Škola a (versus) rodina*, s. 33-36

podobné. V dnešní společnosti je však kladen důraz na individualitu, soběstačnost a nezávislost a proto se nelze divit, že se rodiče do nabízených aktivit zapojují jen neradi. Je na škole, aby se to pokusila změnit. Lidé stále nejsou zvyklí se příliš zapojovat do veřejných záležitostí.⁶²

Model **rodiče jako problém** označuje rodiče **nezávislé**, kteří s učiteli komunikují zřídka, výsledky dětí sledují jen z povzdálí a necítí potřebu s učiteli blíže navazovat spolupráci. Své rodičovské povinnosti si plní, ale jen v míře, kterou si určí sami. Mnozí upřednostňují zájmové kroužky dětí před domácí přípravou do školy. Další skupinou jsou rodiče **špatní**, kteří se o vzdělávání a výchovu svých dětí dostatečně nezajímají, školu nepodporují a neakceptují nebo svůj zájem o školu neumí dát najevo a nedokážou se zeptat na věci, kterým dostatečně neporozuměli. Problémem mohou být i rodiče **snaživí**, kteří se o výchovu a vzdělávání zajímají naopak příliš podrobně a jejich přemrštěné žádosti o časté informování pro učitele představují nadměrnou časovou zátěž. Často kritizují práci učitelů a škola se jimi může cítit ve svém postavení ohrožena.⁶²

3.4. Dílčí závěr

Ve třetí kapitole charakterizují typy výchovy v rodinách, které jsou významně ovlivněny sociálně-ekonomickým statutem rodičů a podílejí se na celkové atmosféře v rodině. Sociální prostředí, které člověka utváří během procesu socializace, se tak stává součástí jeho osobnosti. Jako základní typy výchovy, které se ovšem mohou ve výchovných postupech rodičů různě prolínat, rozlišujeme výchovu autoritativní, liberální a demokratickou. Jako nejvhodnější styl výchovy se jeví výchova demokratická, která je založena na povzbuzování a respektující komunikaci. Nezná tresty jako takové, ale pracuje s metodou logických důsledků, tzn., že děti se učí cítit zodpovědnost za své jednání a nést důsledky svých rozhodnutí.

Oba rodiče musí dětem především věnovat dostatek času, vyslechnout si jejich pocity a vytvořit dětem zázemí plné lásky, porozumění a důvěry. Žádné materiální věci nemůžou dětem společné chvíle s rodiči nahradit. Zabývá se také zlomovými okamžiky v životě rodiny, kdy zejména narození zdravotně postiženého dítěte je velkou zkouškou samotného partnerského vztahu, který ne vždy tuto situaci dokáže unést.

⁶² Rabušicová, M. Šed'ová, K., et al. *Škola a (versus) rodina*, s. 37-40

Proces sociálního učení v rodinném prostředí přirozeně přechází do prostředí vrstevnického vytvořeného během povinné školní docházky. Dále se zabývám pedagogickou komunikací, která je zaměřena na naplňování konkrétních výchovně-vzdělávacích cílů. Popisuji nároky, které jsou kladeny na učitele a které by měl pedagog mít. Uvádím i největší pozitiva této náročné profese působící zároveň na učitele jako významné antistresové faktory.

Učitelé jsou v každodenním kontaktu nejenom se žáky, ale i jejich rodiči. Dobře fungující otevřená komunikace mezi rodiči a školou je základem pro budoucí spolupráci. Neměla by tedy ustrnout jen na pouhém klasifikačním hodnocení dítěte na třídních schůzkách.

V současné době je pro školy důležité prezentovat své výchovně-vzdělávací programy nejenom rodičům svých žáků, ale i široké veřejnosti a svému zřizovateli. Cílem je tak otevřít školu veřejnosti v odpoledních a večerních hodinách prostřednictvím nejrůznějších vzdělávacích a kulturních aktivit, v nichž by poznatky sociální pedagogiky mohly být uplatňovány.

4. Rodinná a sociální politika na úrovni státní správy a samosprávy

Závěrečná kapitola teoretické části je zaměřena na finanční podporu rodiny na úrovni státní správy související s oblastí sociálního zabezpečení a důchodového pojištění. Dále popisuje rodinnou a sociální politiku v Jihomoravském kraji a městě Brně. Dříve štedrý „sociální stát“ již v současné době nemá prostředky na výplatu různých sociálních dávek, které byly ještě v 90. letech především rodiny s dětmi zvyklé plošně dostávat a podporu státu tak rodiny pocítovaly zřetelněji než dnes.

4.1. Finanční podpora rodiny

Ve společnosti se během 90. let minulého století objevily nové sociální nejistoty. Jedná se o situaci, kdy člověk má sice práci, ale její charakter a odměna za ni mu neumožňuje hradit náklady na bydlení bez příslušných sociálních dávek. Lidé jsou tlačeni k tomu, aby vzali jakoukoliv práci při nedostatku pracovních míst (na částečný úvazek, na dobu určitou apod.), přičemž snížení nezaměstnanosti tak může zároveň znamenat rozšíření chudoby a rodina se těmito neplnohodnotnými pracovními smlouvami ve své nejistotě z budoucnosti stává křehkou a zranitelnou.⁶³

V naší republice proběhla k 1. 1. 2012 první fáze sociální reformy, která z pohledu občanů znamená především zřízení jednotného výplatního místa, tedy výplatu všech dávek z nepojistných systémů na jednom místě, kterým je Úřad práce ČR. Zde probíhá výplata podpor v nezaměstnanosti, státních sociálních podpor, dávek hmotné nouze i dávek pro osoby se zdravotním postižením. Rodin s dětmi se týká především **výplata peněžité pomoci v mateřství**, kterou vyplácí Česká správa sociálního zabezpečení celkem 28 týdnů s počátkem výplaty 6 až 8 týdnů před očekávaným dnem porodu. (Pokud je matka nezaměstnaná, zažádá na Úřadu práce rovnou o výplatu rodičovského příspěvku.) Zákon umožňuje rodičům se v péči o dítě střídat a to nejméně po 7 kalendářních dnech po sobě jdoucích. Po skončení výplaty peněžité pomoci v mateřství si rodiče mohou požádat o **rodičovský příspěvek**, jehož délku a výši si mohou od letošního roku pružně volit, přičemž jeho celková výše na dobu do 4 let věku dítěte je 220 000 Kč. Nárok na rodičovský příspěvek je splněn i za předpokladu, že dítě do 2 let je umístěno v zařízení pro děti na dobu nepřekračující 46 hodin měsíčně.

⁶³ Keller, J. *Tři sociální světy: Sociální struktura postindustriální společnosti*, s. 23, 41, 146

Dítě starší 2 let může být v těchto zařízeních umístěno celodenně. Rodiče si tak mohou při pobírání rodičovského příspěvku libovolně přivydělávat bez ztráty nároku na tuto dávku.⁶⁴

Rodiče dětí se zdravotním postižením mohou žádat o posouzení zdravotního stavu a nárokovat si od 1 roku věku namísto výplaty rodičovského příspěvku **výplatu příspěvku na péči** odstupňovanou podle stupně závislosti dítěte.⁶⁴

Další dávky státní sociální podpory vyplácené Úřadem práce ČR:

- přídavek na dítě,
- příspěvek na bydlení,
- dávky pěstounské péče,
- porodné,
- pohřebné.

Přídavek na dítě je dávkou poskytovanou měsíčně rodině, jejíž příjem nepřevyšuje částku 2,4 násobku životního minima, je upraven podle věku dítěte ve třech výších. **Příspěvek na bydlení** náleží rodinám a jednotlivcům s nízkými příjmy, jestliže 30 % jejich příjmu (v Praze 35 %) nestačí na pokrytí nákladů spojených s bytem a zároveň tato procentuální část je nižší než příslušné normativní náklady zákonem stanovené. Do nákladů se nezapočítává splátka úvěru na bydlení. **Dávky pěstounské péče** zahrnují příspěvek na úhradu potřeb dítěte, odměnu pěstouna, příspěvek při převzetí dítěte a příspěvek na zakoupení motorového vozidla. **Porodné** přispívá rodině na náklady související s narozením prvního dítěte a je podmíněno příjmem rodiny, jehož výše nepřekročí v kalendářním čtvrtletí předcházejícím porodu částku 2,4 násobku životního minima. Je vypláceno v pevné částce 13 000 Kč. **Pohřebné** ve výši 5 000 Kč náleží osobě, která vypravila pohřeb nezaopatřenému dítěti nebo osobě, která byla rodičem nezaopatřeného dítěte.⁶⁵

Lidem s nedostatečnými příjmy potřebnými k zajištění životních potřeb náleží dávky pomoci v hmotné nouzi. Jedná se o jedno z opatření proti sociálnímu vyloučení, které spočívá i v sociální práci s klienty, nejenom v poskytnutí finančních prostředků. Tato pomoc má občanům pomoci řešit jejich situaci a především vést k předcházení vzniku hmotné nouze. Dávky pomoci v hmotné nouzi vyplácí při splnění zákonem

⁶⁴ MPSV. *Sociální reforma. Změny 2012*. [online]

⁶⁵ MPSV. *Státní sociální podpora*. [online]

stanovených podmínek Úřad práce ČR prostřednictvím svých poboček. Jedná se o **příspěvek na živobytí, doplatek na bydlení a mimořádnou okamžitou pomoc.**⁶⁶

4.2. Důchodové pojištění

Stovky let fungovala rovnice „čím více máte dětí, tím o vás ve stáří bude lépe postaráno“. S rostoucí prosperitou společnosti však toto pravidlo přestává platit. Lidé už dnes nepovažují děti za dobrou investici na stáří. V dobách, kdy neexistovaly státem vyplácené důchody, lidé jinou možnost, než zajištění svými dětmi, neměli a tehdy i potomci považovali za samozřejmé postarat se ve stáří a nemoci o svoje rodiče.

První penzijní standardy zavedl německý kancléř Otto von Bismarck pro státní zaměstnance. Důchodové zabezpečení s povinným pojištěním dělníků v našich zemích vzniklo teprve před 85 lety. Tehdy byl však počet vyplácených důchodů velmi nízký, dle zákona z roku 1926 vznikal nárok na starobní důchod v 65 letech, v roce 1930 bylo v Československé republice s 15 miliony obyvatel vypláceno jen 167 tisíc důchodů. Tehdy na 100 obyvatel starších 65 let připadalo jen 16 důchodů. Dnes *Česká správa sociálního zabezpečení* vyplácí téměř 3 miliony důchodů (starobní, invalidní a pozůstalostní). Až po druhé světové válce se důchodové zabezpečení rozšířilo i na živnostníky (později se stali zaměstnanci) a členy Jednotných zemědělských družstev. Podmínkou vzniku nároku na důchod tehdy bylo 20 let pojištění. Tento systém sloužil 55 let.⁶⁷

Největší problém v dosavadním důchodovém systému představuje demografický vývoj. Porodnost klesá a naše populace stárne nejen u nás, ale ve všech západoevropských zemích. Nejčastější jsou rodiny s jedním nebo dvěma dětmi. Možný uvádí tzv. *záchovnou plodnost*, která obnovuje v další generaci alespoň stejný počet potenciálních matek, která činí 2,1 dítěte na jednu ženu. V současné době je plodnost na úrovni 1,2 dítěte na jednu ženu. Co se týče záchovné plodnosti, znamenalo by to, že za pouhých 25 let by rodiny musely mít čtyři děti v průměru. Tato situace je pro nás nepředstavitelná. Při současné míře fertility klesá počet lidí v populaci na polovinu

⁶⁶ MPSV. *Systém pomoci v hmotné nouzi*. [online]

⁶⁷ TOP 09. *Komentář ministra práce a sociálních věcí Jaromíra Drábka z 23. 9. 2011*. [on-line]

každých 32 let. Při pokračující tendenci by se dnešní novorozenci mohli dožít České republiky jen se sedmi miliony obyvatel.⁶⁸

Na tento stav nízké porodnosti a zároveň zvyšujícího se věku dožití musí reagovat i náš důchodový systém. Společnost stárne a ubývají lidé, kteří budou na důchody vydělávat. Nyní připadá na jednoho důchodce 1,8 ekonomicky aktivních lidí. Současní pracující financují důchody současných důchodců, žádné rezervy v systému nejsou. Naopak, schodek důchodového účtu činí asi 30 miliard ročně. Průběžný systém důchodového zabezpečení proto prochází změnami. Již několik let se postupně zvyšuje věk odchodu do důchodu, který se ustálí prozatím na 65 letech a od roku 2013 bude umožněn lidem do 35 let vstup „do dobrovolného penzijního spoření (tzv. opt-out) v podobě vyvedení 3 % sociálního pojištění na soukromé individuální účty vedené u penzijních společností za podmínky další dodatečné vlastní platby minimálně ve výši 2 % ze základu pro výpočet odvodu na sociální pojištění. Vláda se dohodla, že v rámci mezigenerační solidarity bude možné dobrovolné vyvedení částky o výši 1% mzdy, resp. vyměřovacího základu, potomků vůči svým rodičům, kteří jsou ve starobním důchodu. Tento bonus jim nebude krácen ze mzdy, ani z jejich vlastního penzijního pojištění. Jde ryze o příspěvek státu, kterým budou moci děti svým rodičům v penzi „přilepšit“ pouhým souhlasem“.⁶⁹

4.3. Rodinná a sociální politika v Jihomoravském kraji a městě Brně

Rodina má v různých životních fázích svých členů různé potřeby, na to by měla reagovat celá soustava promyšlených sociálních opatření na úrovni státu i obcí. Současná společnost klade na občany stále vyšší nároky, a proto je třeba, aby pro rodiny existovala určitá podpora a zajištění v různých životních situacích a aby především orgány veřejné správy (tedy státní správy a samosprávy) vytvářely pro-rodinnou atmosféru přímo v místech bydliště jednotlivých rodin.

Někteří zaměstnavatelé rodičům umožňují pracovat z domova (homeoffice) nebo na částečný pracovní úvazek a rodiče tak mohou lépe skloubit své pracovní a rodičovské povinnosti. V souladu s rostoucími životními náklady však v naší republice pravděpodobně množství polovičních úvazků bude narůstat velmi pozvolna,

⁶⁸ Možný, I. *Rodina a společnost*, s. 261-262

⁶⁹ MPSV. *Důchodová reforma, základní otázky a odpovědi*. [online]

neboť úvazek poloviční neposkytuje rodině dostatečné finanční zajištění. Z toho je zřejmé, že v našich firemních kulturách stále historicky přetrvává tradice plných pracovních úvazků. Zaměstnavatelé na práci z domu prezentují názor, že zaměstnanec nepracuje dostatečně, pokud ho nadřícený nevidí. I to je jedním z důvodů, proč je nabídka částečných pracovních úvazků tak omezená.⁷⁰

Na úrovni kraje

Jihomoravský kraj se v sociální oblasti řídí dokumentem ***Koncepce rodinné politiky Jihomoravského kraje z roku 2010***, který upřesňuje hlavní oblasti zájmu a to především podporu partnerských a rodičovských kompetencí, stabilitu rodiny, sladění profesního a rodinného života, utváření zdravého životního stylu. Dokument zdůrazňuje, že v rodině se vytváří tzv. lidský kapitál, který svůj tvůrčí potenciál uplatní především v dospělosti, a proto je nutné rozvíjet aktivity směřující zejména k posílení rodiny. U mladých lidí je důležité posilovat vědomí hodnoty rodiny a vlastní odpovědnosti za její stabilitu a funkčnost. Kraj především podporuje neziskové pro-rodinné organizace (mateřská a rodinná centra, poradenství a mediační služby), rozvoj cykloturistiky, dětských hřišť, podporuje i zavádění flexibilních pracovních úvazků a firemních školek, programy na podporu aktivního života seniorů, dotuje vzdělávací programy pro rodiny, a v neposlední řadě zajišťuje nepřímou finanční podporu v podobě slev pro rodiny, tzv. Rodinné pasy.⁷¹

Rodinné pasy jsou projekt fungující v Jihomoravském kraji od roku 2006. Do letošního roku je do něj zapojeno již 7 krajů a hlavní město Praha. Umožňuje rodinám s dětmi do 18 let věku čerpat nejrůznější slevy a výhody na zboží a služby v rámci Jihomoravského kraje, kraje Vysočina, Olomouckého kraje, Zlínského kraje, Pardubického kraje, Ústeckého kraje a Královéhradeckého kraje. Slevy lze využívat i v hlavním městě Praze a v zahraničí na území Slovenska a Dolního Rakouska.⁷²

Rada Jihomoravského kraje sama také ukázala, že firemní školky mají její podporu tím, že v červenci 2011 schválila přípravu realizace firemní školky Jihomoravského kraje pro děti svých zaměstnanců.⁷³

⁷⁰ Gillernová, I., Kebza, V., Ryměš, M., et al. *Psychologické aspekty změn ve společnosti*, s. 211-212

⁷¹ Portál Jihomoravského kraje. *Sociální oblast. Koncepce rodinné politiky Jihomoravského kraje z roku 2010*, s. 2, 6 [online]

⁷² Rodinné pasy. [online]

⁷³ Portál Jihomoravského kraje. *Jihomoravský kraj chystá firemní mateřskou školku (z 21. 7. 2011)* [online]

Na úrovni města Brna

Statutární město Brno má vytvořenou *Koncepci rodinné politiky města Brna*, která má především na zřeteli skutečnost, že spokojenost a společenská angažovanost občanů úzce souvisí s jejich soukromým životem. Vychází z faktu, že dobrá rodina je touhou každého člověka. Uvádí, že při zpracování všech strategických úvah rozvoje města Brna bude vždy přihlíženo k dopadu na rodinu. Dokument vychází i z demografických údajů, zejména z rostoucího podílu občanů od 60 do 79 let, kdy v roce 2050 má tvořit 29 % obyvatel. Město Brno se profiluje jako město vysokého školství a vědy a centrum soudnictví. Tím se stává atraktivním pro mladou generaci z celé republiky a bude pro město jen přínosem, pokud se tito mladí vysokoškoláci rozhodnou v Brně zahájit svou profesní kariéru a založit své rodiny. Zatím je pozorován spíše odliv mladých rodin do bezprostředního okolí města. Do Brna jezdí za prací a žijí na vesnici, což je současný problém velkých měst.⁷⁴

Město Brno se v dokumentu zavazuje rozvíjet institucionální i neinstitutcionální péči o děti, např. aktuální nedostatek míst v mateřských školách řešit zřizováním oddělení mateřských škol v základních školách, umožnit docházku jen v odpoledních hodinách a zejména zachovat stávající finanční prostředky na jejich provoz. Trvale se zaměřuje na oblast rodinného a manželského poradenství, které má pomáhat řešit především vztahové problémy. Zavazuje se k podpoře sladění profesního a rodinného života zvyšováním informovanosti zaměstnavatelů a zaměstnanců o výhodách pro-rodinných opatření pro vlastní prosperitu firmy a podporou auditu „*Rodina & Zaměstnání*“ a soutěží „*Podnik příznivý rodině*“. Nezapomíná ani na bezbariérovost města a vytváření zón přátelských rodinám, tzv. Family Pointů, tj. míst, kde je možné např. nakojit a přebalit dítě, na rozšiřování počtu dětských hřišť a oprav stávajících. Nezanedbatelné není ani poskytování slev pro rodiny v městských zařízeních a městské dopravě, podporování projektu Rodinné pasy a přímá finanční podpora rodin spočívající v osvobození poplatku za komunální odpad třetího a dalšího dítěte v rodině.⁷⁴

Město Brno bude pravidelně zveřejňovat statistické, ekonomické a sociální údaje vyplývající z různých šetření na webových stránkách k tomu zřízených brno-prorodiny.cz. V březnu 2011 zde byly zveřejněny výsledky ankety „Je Brno přátelské rodině?“⁷⁵. Z faktu, že se ankety zúčastnilo pouhých 204 respondentů, lze usuzovat,

⁷⁴ Město Brno. *Koncepce rodinné politiky města Brna z roku 2008* [online]

⁷⁵ brno-prorodiny.cz *Výsledky ankety „Je Brno přátelské rodině?“* [online]

že osvěta v této oblasti je stále nedostatečná a zainteresovanost rodin vyhledávat takové informace je velmi nízká. Z ankety je také patrné, že informace o pro-rodinných aktivitách ve městě více zaujmou vysokoškolsky vzdělané občany.

Ve městě již má své dobré jméno a tradici nezisková organizace *Centrum pro rodinu a sociální péči* zřízená Brněnským biskupstvím v roce 1992. Její služby jsou určeny rodinám, rodičům, seniorům a odborné veřejnosti. Nabízí programy pro nastávající rodiče, na posilování odolnosti rodiny, rozvíjení rodičovských kompetencí a řešení partnerských a výchovných problémů. Organizuje nejrůznější rodičovská setkání a pobyty, setkání osamělých rodičů a v neposlední řadě i sociálně aktivizační programy pro seniory.⁷⁶

Sociální služby

Sociální služby občanům v tíživých životních situacích poskytují:

- Odbor sociální péče Magistrátu města Brna a střediska pečovatelské služby při úřadech městských částí,
- příspěvkové organizace zřizované samotným městem Brnem, krajem či státem,
- nestátní neziskové organizace (obecně prospěšné společnosti, občanská sdružení, církevní organizace apod.).⁷⁷

Odbor sociální péče vypracoval **Komunitní plán sociálních služeb města Brna pro období 2010 - 2013**. Odbor sociální péče se podílí spolu s rezortem zdravotnictví i na poskytování péče zdravotně postiženým lidem. Dlouhodobým strategickým cílem je rozšiřování chráněného bydlení ve městě a sociální integrace těchto osob, k němuž má napomáhat např. služba patientských důvěrníků (tj. lidí s vlastní zkušeností s nemocí). Největší podíl služeb připadá na péči poskytovanou seniorům, celkem 64 zařízení, přičemž největší zastoupení mají domovy pro seniory a pečovatelská služba.⁷⁷

V oblasti působení na děti, mládež a rodiny je věnována pozornost především odbornému sociálnímu poradenství a nízkoprahovým zařízením pro děti a mládež. Pomoc rodinám má plynout směrem k dětem a mládeži od 6 do 26 let ohroženým společensky nežádoucími jevy slabé sociální rodiny, rodinám vykazujících v některých

⁷⁶ Centrum pro rodinu a sociální péči. [online]

⁷⁷ Město Brno. Odbor sociální péče. Dokumenty. *Komunitní plán sociálních služeb města Brna pro období 2010-2013*, s. 20-22 [online]

oblastech sníženou funkčnost nebo dysfunkčnost a k obětem domácího násilí. Péče je mimo jiné efektivně zajišťována terénními pracovníky snažícími se kontaktovat děti a mládež, kteří pomoc potřebují, ale nevyhledávají ji. Je provozována i krizová telefonní linka a chatové poradenství. Pracovníci klienty seznamují s nebezpečnými následky, které s sebou nese užívání legálních a nelegálních návykových látek i s postupy snižujícími míru závislostí. Z pohledu prevence kriminálního jednání jsou programy zaměřeny rovněž na rozvíjení schopností řešit konflikty přijatelnou formou, zlepšovat právní vědomí v rodinách a také postavení na trhu práce. Oblast sociální péče se dlouhodobě potýká s neochotou městských částí spolupracovat, poskytovat prostory k těmto aktivitám a problémem je i nedostatek finančních prostředků.⁷⁸

4.4. Dílčí závěr

Ve čtvrté kapitole se věnuji křehkosti rodiny pramenící z nejistoty na trhu práce, která se může odrážet i ve vyšší rozvodovosti. Rovněž rostoucí úroveň zadluženosti našich domácností je pro rodiny nebezpečná. Dále uvádím přehled sociálního zabezpečení na úrovni státní správy a samosprávy. Popisuji historii důchodového pojištění v naší zemi až po nejnovější změny, tj. důchodovou reformu, která musí reagovat na demografické změny ve společnosti, protože dosavadní průběžný systém by byl neudržitelný a dotkne se především lidí do 35 let.

Dále charakterizují sociální reformu od 1. 1. 2012, která soustředila výplatu dávek z nepojistných systémů na jednotné výplatní místo, tj. Úřad práce ČR a má tak usnadnit klientům vyřizování žádostí o tyto dávky. Uvolnily se podmínky čerpání rodičovského příspěvku, čímž je podporován dřívější návrat rodičů do zaměstnání. Město Brno se však v posledních letech potýká s nedostatkem míst pro děti v mateřských školách a rodičům je tak z tohoto důvodu návrat do pracovního procesu znesnadněn. Náklady na soukromé školky nebo chůvy ovšem finanční možnosti většiny rodin převyšují.

Ve čtvrté podkapitole se zabývám koncepcí rodinné a sociální politiky na úrovni Jihomoravského kraje a města Brna a v neposlední řadě uvádím i dokument Odboru sociální péče Magistrátu města Brna, který řeší problematiku rodin, dětí a mládeže sociálně znevýhodněných, vč. zdravotně postižených občanů. Uvádím neziskovou

⁷⁸ Město Brno. Odbor sociální péče. Dokumenty. *Komunitní plán sociálních služeb města Brna pro období 2010-2013*, s. 78, 95, 130-132 [online]

organizaci Centrum pro rodinu a sociální péči, která již 20 let významným způsobem napomáhá rodinám, rodičům i seniorům a nabízí pro ně volnočasové, vzdělávací a poradenské programy. Institucionální péče v sociální oblasti je velmi potřebná. Domnívám se, že je však bohužel zatím společností, a zejména orgány státní správy, trvale personálně a finančně podhodnocena a to jak na straně investiční, tak na straně mzdové u pomáhajících profesí.

5. Praktická část – sociologický výzkum v rodinách

V praktické části jsou prostřednictvím drobného sociologického výzkumu posouzeny výchovné styly v rodinách, uznávané životní hodnoty a úroveň spolupráce rodiny a školy. Je provedena komparace výsledků výzkumu dle nejvyššího dosaženého vzdělání rodičů nebo dle místa bydliště rodiny ve městě nebo na vesnici.

5.1. Obsah a cíle výzkumu

Výzkumnou oblastí jsou rodiny žáků 6. a 7. tříd základní školy ve městě a na vesnici. Jako respondenty jsem oslovila rodiče těchto žáků. Identifikuji užívané výchovné styly v závislosti na nejvyšším dosaženém vzdělání rodičů, posoudím nejvíce ceněné životní hodnoty rodin a upozorním na současný trend konzumního způsobu života.

Dle místa bydliště rodiny na vesnici nebo ve městě posoudím preferovanou a skutečnou náplň volného času rodičů a identifikuji překážky, které tyto rozdíly způsobují. Dále posoudím sportovní aktivity dítěte a spokojenost rodičů s trávením volného času dětí.

Analyzuji zájem rodičů o větší spolupráci se školou a identifikuji konkrétní oblast zájmu rodičovského vzdělávání. V závěru praktické části rodičům pokládám otázky na jejich zaměstnanost a spokojenost s finanční situací jejich rodiny, neboť se domnívám, že všechny tyto skutečnosti se významným způsobem odrážejí na celkovém klimatu v rodině.

- *Hypotéza č. 1* Výchovné styly rodičů s vyšším vzděláním více respektují potřeby a osobnost dítěte.
- *Hypotéza č. 2* Rodiny ve městě se častěji věnují pravidelným sportovním aktivitám.
- *Hypotéza č. 3* Rodiče s nižším dosaženým vzděláním mají větší zájem o rodičovské vzdělávání.
- *Hypotéza č. 4* Rodiny, kde rodiče mají nižší dosažené vzdělání, jsou více ohroženy finanční nestabilitou.

5.2. Zvolená metoda a výzkumný soubor

Pro drobný sociologický výzkum jsem zvolila kvantitativní metodu analýzy prostřednictvím dotazníkového šetření. Dotazník byl nestandardizovaný, tedy vytvořen pouze pro dané šetření, jeho strukturu jsem konzultovala s odborníky. Použila jsem otázky uzavřené, otevřené a škálové a vzor dotazníku přikládám v Příloze č. 1. Zpracování výsledků proběhlo zaznamenáním do programu Microsoft Excel 2007, získaná data pak byla analyzována a graficky znázorněna. Při zpracování výsledků výzkumu byla použita metoda indukce, ale vzhledem k velikosti výzkumného souboru je nelze zobecnit na celou populaci. Mají pouze orientační charakter.

Výzkumným souborem jsou rodiče žáků ve věku 12 a 13 let v sídlištní škole v Brně a na vesnicích v okrese Znojmo, přibližně 80 – 100 km od města Brna. Respondenty byli rodiče žáků 6. a 7. tříd z EZŠ Čejkovická, ZŠ Blížkovice a ZŠ Lubnice. V tomto věku se již děti postupně osamostatňují, vrstevnická skupina začíná mít větší váhu, přesto významný vliv na formování dítěte ještě náleží vlastní rodině.

Průběh výzkumu

V měsíci dubnu 2011 jsem provedla předvýzkum a srozumitelnost otázek jsem konzultovala se vzorkem 8 rodičů zvolených náhodným výběrem.

Samotné dotazníkové šetření probíhalo od měsíce května do měsíce června 2011. Dotazníky byly rodičům distribuovány vedením škol prostřednictvím dětí, navrácení dotazníků proběhlo stejným způsobem. Celkem bylo distribuováno 120 dotazníků. Na EZŠ Čejkovická bylo dětem předáno 62 dotazníků, zpět jich bylo získáno 43, což je návratnost 69 %. Na vesnických školách bylo rozdáno celkem 58 dotazníků, zpět jich rodiče vrátili 46, zde se podařilo dosáhnout ještě vyšší návratnosti než ve městě, a to 79 %. Celková návratnost tak dosáhla 74 % a pracovala jsem tedy s 89 dotazníky. Usuzuji, že poměrně vysoká návratnost byla důsledkem mého osobního kontaktu s vedením škol a osobní zainteresovanosti učitelů na navrácení dotazníků.

Rodiče byli na úvodní straně dotazníku instruováni, jak mají při vyplňování a jeho navrácení postupovat, byla jim zdůrazněna anonymita a využití údajů pouze pro tuto bakalářskou práci. Dále jsem se snažila nepokládat otázky příliš intimního rázu a tím jsem se pokusila zajistit validitu jejich odpovědí.

Uvědomuji si, že některé otázky zodpovídají rodiče za své děti, např. zjišťování „největšího trestu“ pro dítě, kdy dítě samo by mohlo odpovědět jinak. Učiteli jsem však ještě před sestavením dotazníku byla upozorněna na náročnost zpracování výzkumu, jehož respondenty by byli zároveň žáci ve věku 12 – 13 let. Dle zkušeností učitelů bývají jejich odpovědi problematické a nelze jim dávat velkou váhu. Negativní vliv má i to, že s nejrůznějšími dotazníky se setkávají žáci poměrně často a jejich vyplňování již odmítají.

5.3. Interpretace a analýza výsledků

V následující podkapitole uvádím výsledky výzkumu a jejich analýzu. Nejprve uvádím některé obecné informace o respondentech a jejich rodinách, které z údajů také vplynuly. Poté se již budu věnovat konkrétním otázkám.

Obecné informace o respondentech

Výzkumu se zúčastnilo 83 žen (93 %) a 6 mužů (7 %). Věkový průměr žen byl 39 let a věkový průměr mužů 41 let. Vysoké zastoupení žen je dáno tím, že matky obecně věnují více pozornosti plnění školních povinností dětí a více spolupracují se školou. Ve výzkumném souboru byly také rodiny neúplné, kde není otec přítomen, proto i z tohoto důvodu je počet matek respondentek tak vysoký. Rodin úplných bylo 67, tedy 75 %, a rodin neúplných bylo 22, což je 25 %. V neúplných rodinách vždy chyběl otec, 4 matky uvedly, že v rodině žijí s přítelem. Při výpočtech byly zahrnuty do rodin neúplných. V jedné rodině žila pouze vnučka s babičkou a v další rodině vnučka s prarodiči. Vícegenerační rodiny, tedy děti, rodiče a prarodiče, byly čtyři. Co se týče počtu dětí v rodinách, 18 % respondentů žije v rodinách s jedním dítětem, 64 % respondentů se dvěma dětmi, 16 % se třemi dětmi a 2 % se čtyřmi dětmi. Rozložení zobrazuje následující tabulka č. 1.

Tabulka č. 1 Počet dětí v rodinách respondentů

Počet dětí v rodině	Absolutní počet	v %
1 dítě	16	18
2 děti	57	64
3 děti	14	16
4 děti	2	2

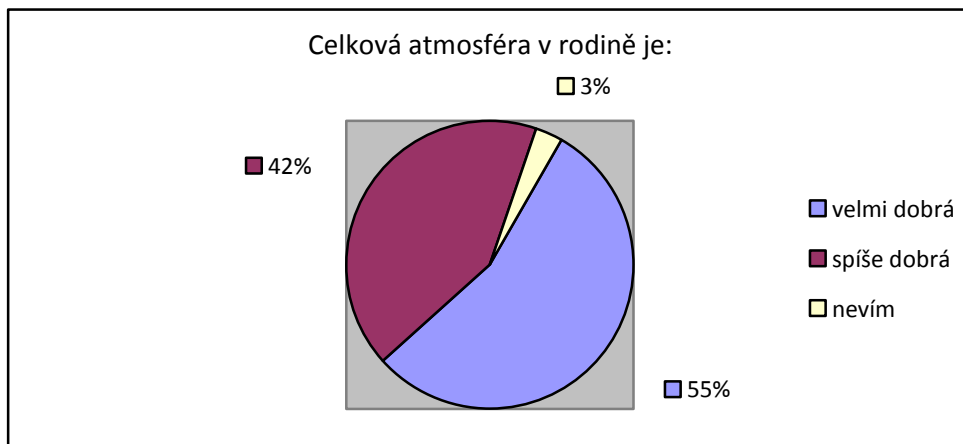
Zjištění nejvyššího dosaženého vzdělání respondentů přibližně kopíruje rozložení vzdělání v celé české populaci.⁷⁹ Touto charakteristikou bude determinováno zjištění některých dalších výsledků výzkumu, zejména v komparaci výchovných stylů v rodinách, životních hodnot rodičů, finanční situace rodiny a rodičovského vzdělávání. Z celkového počtu respondentů mělo 6 % základní vzdělání, 36 % střední bez maturity, 43 % střední s maturitou, 2 % vyšší odborné a 13 % vysokoškolské vzdělání.

Interpretace a analýza získaných dat

V úvodu byli rodiče dotazováni na svůj subjektivní pocit ze sociálního klimatu v rodině uvozeným na příkladu panující atmosféry lásky, vzájemné důvěry a činorodého řešení nejrůznějších problémů. Na zhodnocení celkové atmosféry mezi členy rodiny byly nabídnuty odpovědi na pětistupňové hodnotící škále. 49 rodičů hodnotilo vztahy v rodině nejvyšším stupněm, tedy jako vztahy velmi dobré. 37 rodičů se přiklonilo k hodnocení spíše dobrému a 3 respondenti odpověděli, že neví, jaká u nich panuje atmosféra. K záporné odpovědní škále se nepřiklonil žádný rodič. V grafu č. 1 uvádím percentuelní srovnání.

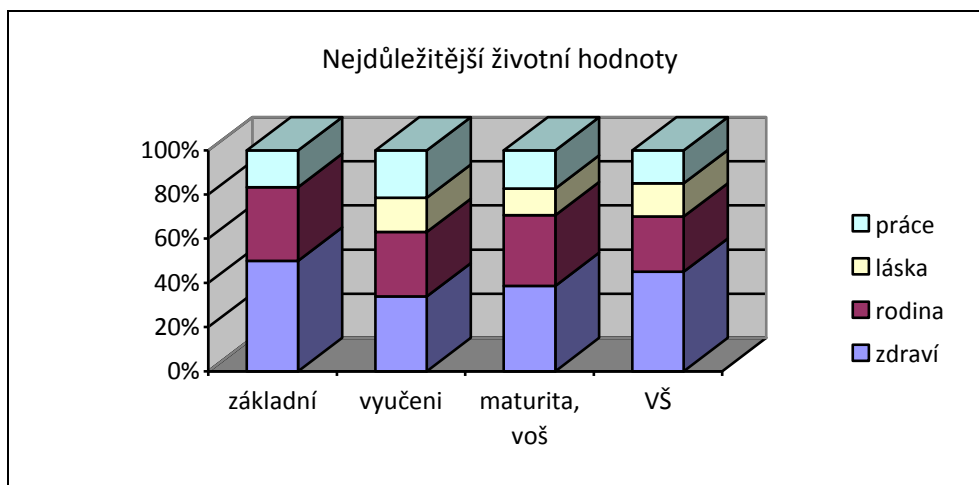
⁷⁹ ČSÚ. *Obyvatelstvo ve věku 15 a více let podle nejvyššího ukončeného vzdělání*. Základní 17,4 %, střední vč. vyučení 32,8 %, úplné střední a vyšší odborné 30,9 % a vysokoškolské 12,4 %. [online]

Graf č. 1 Hodnocení celkové atmosféry v rodině

Dále byli rodiče vyzváni k uvedení tří hodnot, které jsou pro ně v životě nejdůležitější v pořadí od hodnoty nejvýznamnější. Nejvíce uznávaná hodnota byla ve všech vzdělanostních skupinách hodnota *zdraví*, jako druhou nejvýznamnější hodnotili *rodinu* a na třetí pozici se ocitla *práce*. Jako další v pořadí si cení *lásku*, kromě skupiny respondentů se základním vzděláním, kde další pořadí přesně nelze určit. Z důvodu malého vzorku dotazovaných se u nich uvedené hodnoty rozcházejí a neobjevují se více než jedenkrát. Vzhledem k tomu, že většina rodičů hodnotila vztahy v rodině jako velmi dobré, viz. graf č. 1, lze soudit, že toto pozitivní hodnocení souvisí i s rodinou, jako vysoce uznávanou hodnotou. V následujícím grafu jsou uvedeny nejvíce uznávané životní hodnoty rodičů dle vzdělání. Vzdělanostní skupinu s vyšším odborným vzděláním vzhledem k její velikosti (2 rodiče) pro celý výzkum zahrnuji do skupiny středního vzdělání s maturitou.

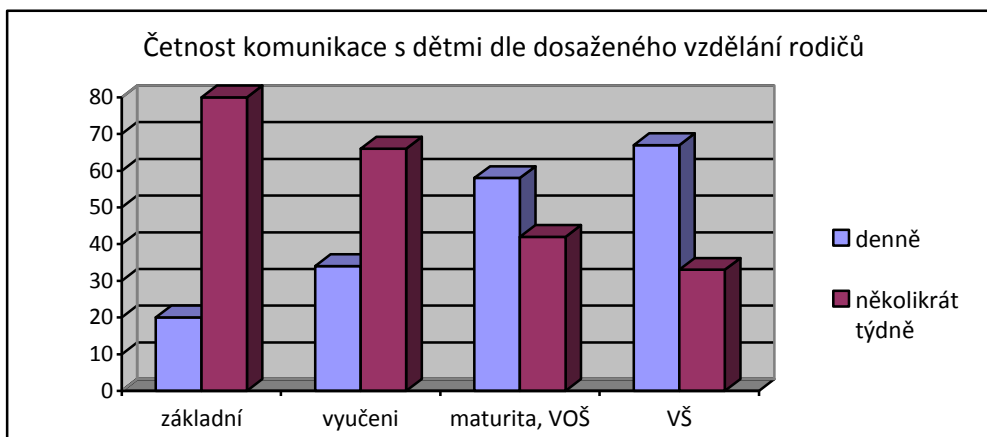
Graf č. 2 Nejdůležitější hodnoty v životě dle dosaženého vzdělání rodičů

O celkovém sociálním klimatu v rodině může vypovídat i následující zjištění. Respondentům byla položena otázka, jak často si s dětmi navzájem povídají o denních radostech a starostech. V celkovém srovnání si 52 % rodičů s dětmi povídá několikrát týdně, 48 % si sděluje prožité události denně. Lze tedy říci, že komunikace v rodině vykazuje příznivou úroveň.

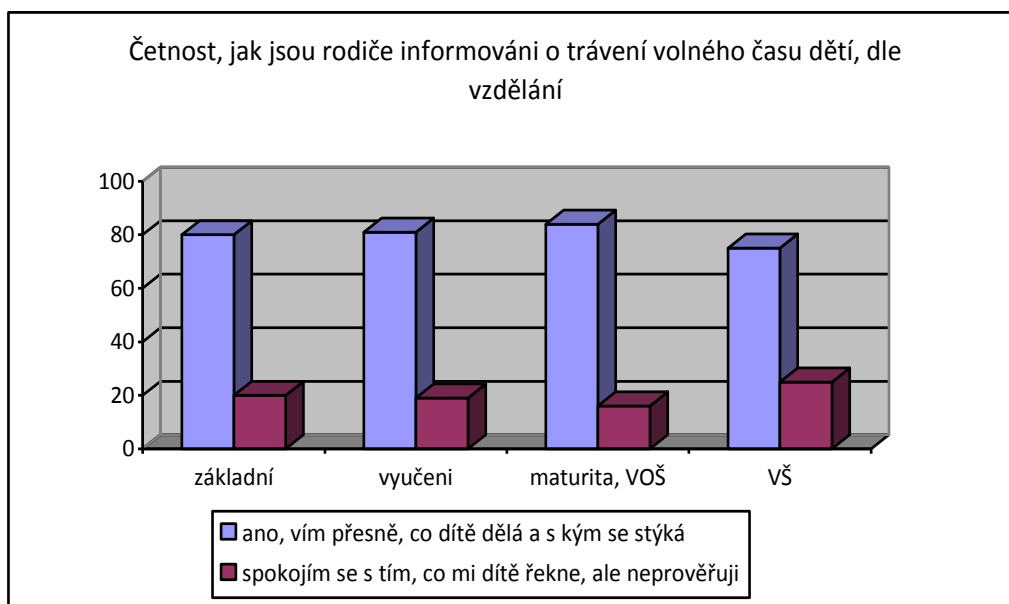
Větší odchylky jsou patrné při srovnání četnosti komunikace dle dosaženého vzdělání rodičů. Největší rozdíl je patrný u rodičů se základním vzděláním, kdy se pro denní povídání s dětmi vyslovilo jen 20 % rodičů. U vyšších stupňů vzdělání naopak výrazně převažuje denní komunikace s dětmi, a to u vysokoškolsky vzdělaných rodičů v 67 %. Údaje jsou zobrazeny v následujícím grafu č. 3. Zde je patrné, že rodiče s vyšším vzděláním si více uvědomují důležitost rodinné komunikace a lze dovodit, že se tímto způsobem i více zajímají o trávení volného času dětí a jejich přípravu do školy. Přímo na tyto oblasti jsem se v dotazování také zaměřila a jejich výsledky dále rozvádím.

Graf č. 3 Jak často si povídají rodiče s dětmi

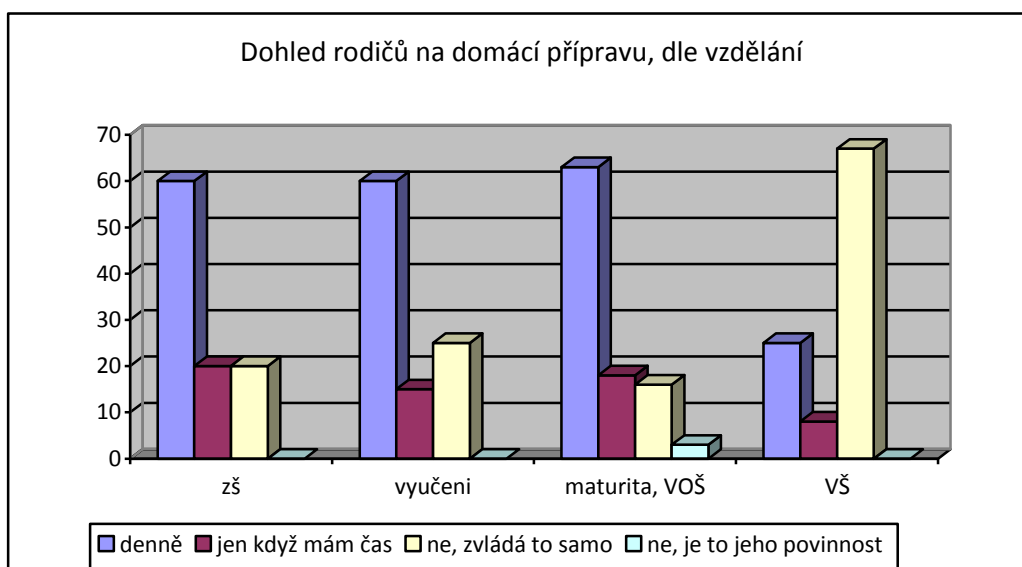
Rodičům jsem kladla otázku, zda mají přehled a zajímají se, jak děti tráví volný čas. V kontextu s předcházejícím rozborem se kupodivu odpovědi liší, protože zde naopak většina, a to celých 82 % všech rodičů, uvedla, že ví přesně, co dítě dělá a s kým se stýká. Jen 18 % se přiklonilo k odpovědi, že se spokojí s tím, co jim dítě řekne, ale informaci neprověřují. Lze tedy polemizovat, zda rodiče opravdu přesně ví, co dítě dělá, když spolu denně příliš nekomunikují. Je možné, že se komunikace odehrává jen na úrovni otázek „Kam jdeš a s kým?“ a „Kdy přijdeš?“ a s tím se většina rodičů spokojí. Na povídání si po návratu domů již patrně čas nezbyvá. Bližší informace podává následující graf č. 4.

Graf č. 4 Mají rodiče přehled, jak děti tráví volný čas?

Rodiče jsou zodpovědní za výchovu svých dětí, která spočívá i v dohlížení na přípravu do školy. Bylo by zajímavé zjištění, zda se tato kontrola také pozitivně projevuje ve školním prospěchu dětí, ale tuto otázku jsem rodičům nepoložila. Většina rodičů, a to 55 % dohlíží na přípravu dětí denně, 17 % jen když má čas, 27 % dětí to dle názoru rodičů zvládá samo a jen 1 % rodičů je přesvědčeno, že je to povinnost dítěte a nemusí tak na přípravu dohlížet. Graf č. 5 znázorňuje odpovědi dle vzdělání rodičů.

Graf č. 5 Dohled rodičů na přípravu dětí do školy

Výsledky ukazují, že denně dohlíží na přípravu dětí rodiče s nižším vzděláním, kteří si mohou být vědomi toho, že kvalitní domácí příprava se odráží ve školním úspěchu dítěte a to pak bude mít možnost dosáhnout i vyššího vzdělání než mají oni sami.

Z pohledu vysokoškolsky vzdělaných rodičů je patrné, že jejich dítě denní dohled nepotřebuje, lze tedy předpokládat, že dítě si svoje povinnosti plní zodpovědně a jeho školní prospěch je spíše bezproblémový.

Dotazovala jsem se rodičů na jejich subjektivní pocit, zda svým dětem věnují dostatek času a nabídla jim odpovědi na pětistupňové škále. Pokud by se přiklonili k odpovědi „spíše ne“ a „ne“, žádala jsem je o uvedení důvodu. Hodnocení „ne“ se nevyskytlo a „spíše ne“ pouze ve dvou případech, kdy rodiče shodně uvedli jako důvod nedostatek času. V jednom případě rodič nebyl schopen zhodnotit svůj přístup a odpověděl „nevím“. Celkem 42 % rodičů věnuje svým dětem dostatek času a 55 % rodičů spíše ano. Každý rodič však chápe pojem „dostatek času“ odlišně, a představí si pod tím něco jiného, což nemusí být pro dítě vždy přínosné. V tomto chápání se odráží i hodnotový žebříček rodiny.

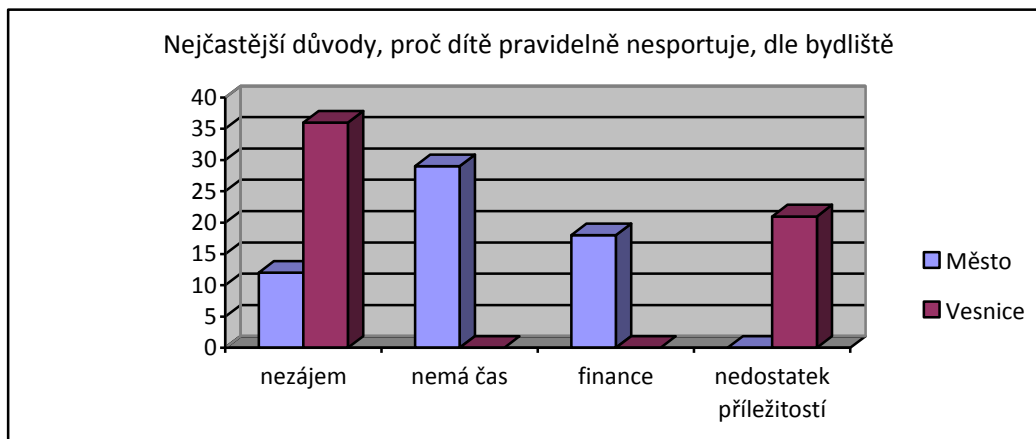
Další oblastí, na kterou jsem se ve výzkumu zaměřila, byl životní styl rodiny a způsob trávení volného času jejích členů. Rodiny ve svých životních hodnotách kladly největší důraz na hodnotu zdraví, pouze čtyři rodiny ji mezi třemi největšími hodnotami neuvedly a nahradily ji hodnotou peněz nebo majetku. Pokud si rodiče tak váží zdraví, měli by si také být vědomi toho, že o zdraví je třeba pečovat a to zejména zdravým životním stylem, jehož důležitou součástí je pravidelná sportovní aktivita. Zajímalo mě tedy, zda se děti i rodiče pravidelně sportu věnují. V této souvislosti se promítne i skutečnost, zda rodiny žijí ve městě nebo na vesnici, kde je nabídka sportovního vyžití odlišná. Úroveň dosaženého vzdělání rodičů se v provozování sportovní aktivity dětí nijak významně neprojevila. Nejprve jsou vyhodnoceny zjištění o sportovních aktivitách dětí. Pravidelně jich sportuje 70 %.

Tabulka č. 2 Pravidelná sportovní aktivita dětí (alespoň 1x týdně) dle místa bydliště

Sportovní aktivita	Vesnice počet dětí	v %	Město počet dětí	v %
Ano	31	67	31	72
Ne	15	33	12	28
Celkem	46	100	43	100

Jako důvod, proč dítě žádnou pravidelnou sportovní aktivitu neprovozuje, rodiče nejčastěji uváděli nedostatek zájmu, času a příležitostí. Srovnání dle místa bydliště uvádím v grafu č. 6.

Graf č. 6 Důvody, proč dítě neprovozuje pravidelnou sportovní aktivitu

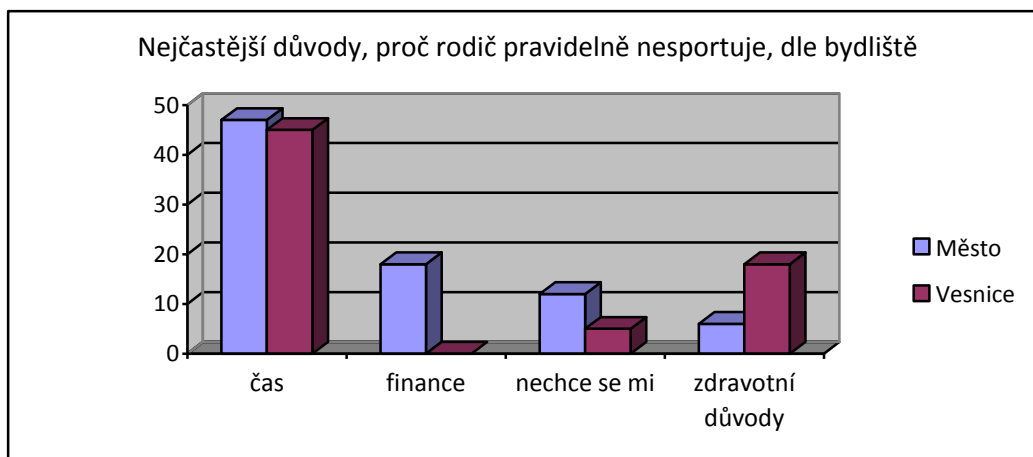
Z grafu vyplývá, že častým důvodem je u dětí na vesnici zejména jejich nezájem o samotnou sportovní aktivitu, která však může vyplývat i z omezené nabídky sportů, kdy si dítě žádný, v místě dostupný, neoblíbilo, resp. nechtělo vyzkoušet. Jeden rodič přímo uvedl, že dítě je „líné“, jiný rodič uvedl jako důvod „počítač“, což je argument zarážející, ale jen dokresluje současný rostoucí trend pasivního trávení volného času dětí a dospívajících. Rodiče na vesnici doslova uváděli „*nic tady není*“. Také z druhů provozovaných sportů lze usuzovat, že aktivity, které rodiče na vesnici uváděli, se nedají provozovat celoročně (výzkum probíhal v květnu a červnu, takže rodiče si nemuseli vybavit, zda děti opravdu sportují i v zimě), jako např. jízda na kole a in line bruslení. Na vesnici nejčastěji zmiňovaná jízda na kole tak pravděpodobně nebude provozována jako organizovaná cyklistika, ale jen jako dopravní prostředek po vesnici. Žádný rodič na vesnici neuvedl jako překážku v provozování sportu finanční možnosti rodiny, na rozdíl od rodičů ve městě, z čehož lze jednak usuzovat, že ceny zájmové činnosti jsou na vesnici nižší, a jednak tam děti sportují více neorganizovaně, a rodiče jako pravidelnou sportovní aktivitu označují i prostý pohyb venku na kole, na hřišti s míčem, apod. Samozřejmě, jakákoliv, i neorganizovaná sportovní aktivita je lepší, než pasivní sezení u počítače. Jako další nejčastější pohybové aktivity rodiče uváděli jízdu na koni, běh, fotbal, florbal a sportovní hry.

Rodiče ve městě jako častou překážku uvádějí finanční náročnost pravidelného sportu a jeden rodič také dodal, že „*jsou jen sportovní aktivity zaměřené výkonnostně, ne na prostou radost z pohybu*“. Tuto problematiku jsem také uvedla v podkapitole č. 2.5. Z rodičů městských dětí, které nesportují, uvedla téměř třetina jako důvod nedostatek času. Je otázkou, jak tedy děti volný čas tráví? Nedotazovala jsem se však na veškeré trávení volného času, ale jen na sportovní aktivitu. Je tedy pravděpodobné, že dítě může např. chodit na výuku hry na hudební nástroj nebo jinou nesportovní zájmovou činnost, která samozřejmě dítě významně rozvíjí jiným způsobem, ale vhodnější je přesto rozvoj všestranný, tedy i sportovní, s důrazem na zvyšování a udržování fyzické kondice. Domnívám se, že sportovní aktivita může také pomoci rozvíjet sebevědomí a sebeúctu dítěti, kterému se příliš nedaří ve škole v kognitivní oblasti a sport mu tak může pomoci zažít úspěch. Děti ve městě se nejčastěji věnují fotbalu (chlapci), tanci (zejména dívky), florbalu, basketbalu, plavání, stolnímu tenisu a atletice.

Dotazovala jsem se, zda jsou rodiče spokojeni s trávením volného času dětí. Většina rodičů, celých 74 % je spokojeno, jak dítě tráví volný čas, 23 % spokojeno není a 3 % rodičů neví. Zjištění podle bydliště i podle dosaženého vzdělání rodičů podalo srovnatelné výsledky.

Rodiče jsou pro své děti vzorem a je dobře znám fakt, že nejvíce vychovávají, když právě nevychoávají. Pokud rodiče rádi sportují, děti budou chtít pravděpodobně také. Když nesportují, těžko budou svým dětem vysvětlovat, že pohyb je zdravý. Jak tedy odpovídali rodiče na dotaz, zda sami pravidelně, alespoň 1x týdně, sportují? Z celkového počtu rodičů jich pravidelně sportuje 57 % a nesportuje 43 %. Na dotaz, co si myslí o pravidelném sportu, většina rodičů uváděla všechny tři nabízené možnosti, tedy *baví mě to, je to zdravé, chci se odreagovat*. Následující důvody uváděli jako překážku nejčastěji (viz. graf č. 7).

Graf č. 7 Důvody, proč rodiče neprovozují pravidelnou sportovní aktivitu

Z uvedeného zobrazení vyplývá, že nejčastější překážkou pravidelnému sportu je nedostatek času, a to pro rodiče ve městě i na vesnici. Ve městě se pak dalším problémem opět ukazují finance, i když je možné si najít aktivitu, která není finančně náročná, např. běh nebo jízda na kole. Samotné činnosti jsou sice zadarmo, ale rodiče by mohli poznamenat, že nemají finance na pořízení potřebného vybavení (kvalitní běžecké boty, kolo). Z respondentů na vesnici, kteří nesportují, uvedlo 18 % rodičů zdravotní důvody. Lidé mají často zdravotní problémy pohybové soustavy, trpí nadváhou a prvotní příčinou může být právě nedostatek vhodné sportovní aktivity, a tak se ocitají v začarovaném kruhu. Někteří rodiče přiznali i svou lenost, což je vlastnost člověku typická, je přirozené, že se člověku někdy „nic nechce“, ale nemělo by to být životním stylem. Pokud člověka žádný sport opravdu nebaví, měl by alespoň svůj příjem energie přizpůsobit svému výdeji, tzn. nepřejídat se a udržovat si optimální tělesnou váhu. Při srovnání sportovní aktivity dle vzdělání byl největší rozdíl prokázán u rodičů vysokoškolsky vzdělaných, kde jich pravidelně sportuje 83 %. Je patrné, že lidé s vyšším vzděláním si více uvědomují nutnost fyzické aktivity pro své zdraví a upřednostňují aktivní trávení volného času. Tito lidé mají většinou i vyšší příjem, proto sport nepředstavuje tak velkou finanční zátěž pro jejich rodinný rozpočet.

Další oblastí, která mě zajímala, bylo trávení volného času v rodinách během všedního dne a během víkendu. Rodičů jsem se nejprve dotazovala, které tři činnosti by nejraději dělali a poté, kterými třemi činnostmi svůj volný čas skutečně naplňují. Posuzovala jsem také, zda a nakolik se preferovaná činnost shoduje se skutečností. Ve všední den by se rodiče ve volném čase nejraději věnovali sportu a reálně ho nejčastěji naplňují péčí o domácnost, tzn. vařením, úklidem, nakupováním. Víkendy

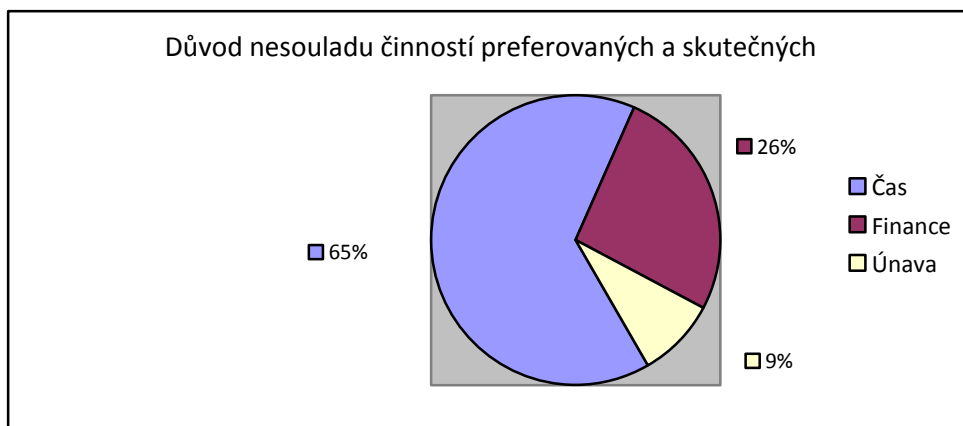
by rodiče rádi trávili s rodinou na výletech, což se jim vcelku naplňovat daří, přesto však čas, který věnují samotné domácnosti, je také výrazný. Jednotlivé činnosti ve všední den a dnech volna dle četnosti zobrazuje následující tabulka č. 3.

Tabulka č. 3 Preferované a skutečné činnosti rodičů ve volném čase

Všední den		Víkend	
nejraději	skutečně	nejraději	skutečně
1. sport	domácnost	výlet	domácnost
2. čtení	zahrada	sport	výlety
3. odpočinek	sport	odpočinek	zahrada
4. děti	děti	rodina	sport
5. zahrada	práce	zahrada	děti

Z uvedených údajů vyplývá, že péče o domácnost zaměstnává rodiče neustále. Co se týče shody preferovaných činností a skutečných činností, lépe si rodiče plní přání o víkendech, kdy převládá trávení společného času s rodinou, ať již na výletech, při práci na zahradě (na vesnici probíhá i údržba domu) a při společném sportu. Rodiny se o víkendech také setkávají s prarodiči (nejde jen o návštěvu, ale i pomoc) a s dalšími členy rozšířené rodiny. Shoda jedné preferované činnosti se skutečnou byla u 49 % rodičů, shoda u dvou činností se týkala 27 % a konečně shoda všech preferovaných činností s činnostmi reálně uskutečňovanými byla u 23 % rodin. Důvody, které rodiče nejčastěji uváděli jako příčinu nesouladu preferovaných činností se skutečnými, zobrazuje následující graf č. 8.

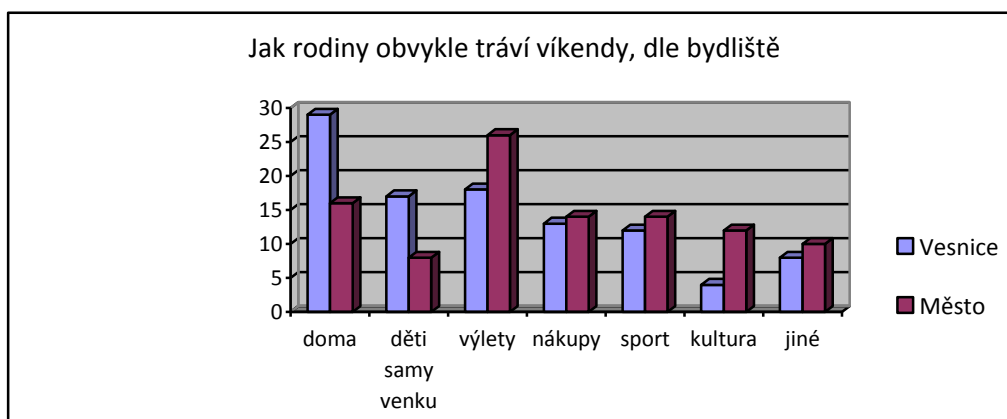
Graf č. 8 Důvod nesouladu preferovaných a skutečných činností ve volném čase

Finanční důvody rodiče nejčastěji uváděli v souvislosti s výlety, cestováním, sportem a kulturou. Hodně času ve všední den rodičům zabírá doprovod dětí do zájmové činnosti a to především u rodin ve městě a tam, kde jsou ještě mladší sourozenci. Rodiče také významně zaměstnává dohled nad domácí přípravou dětí do školy a někteří z nich tak usoudili, že vlastně nemají žádný volný čas pro sebe. Je pozitivní, že 6 rodičům (s maturitou a vyšším vzděláním) se však i přes pracovní a rodičovské vytížení daří najít čas pro své další studium a jazykové vzdělávání.

Nejvíce uskutečňované činnosti v rodinách o víkendech zobrazuje graf č. 9.

Graf č. 9 Jakým způsobem nejčastěji rodiny tráví víkendy

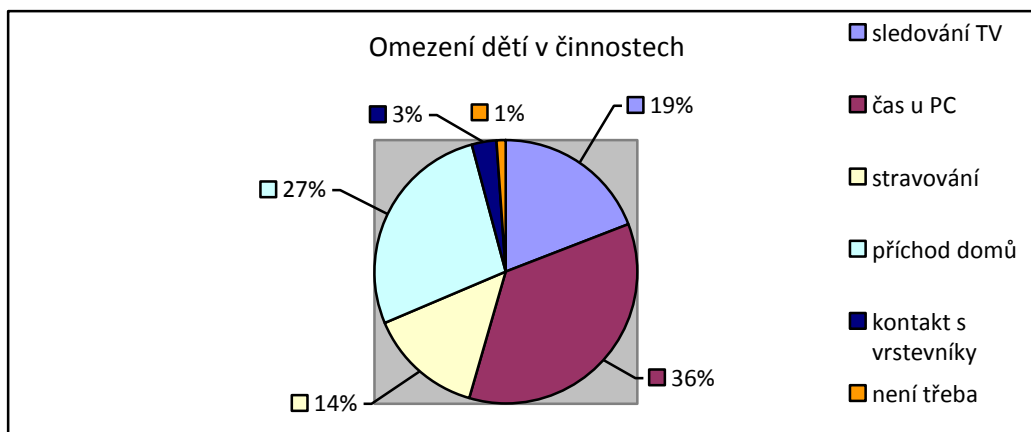
Z grafu je zřejmé, že rodiny ve městě tráví víkendy aktivněji, tedy mimo domov, než rodiny na vesnici. Důvodem je zejména to, že rodiny na vesnici musí věnovat svůj čas také péči o dům a zahradu a činí tak zejména o víkendech. Proto také rodiny tráví více času odděleně, kdy jsou děti samy venku a rodiče doma. Nákupům, jako čtvrté nejčastější činnosti, se o pouhé 1 % více (tedy 14 % rodin) věnují rodiny ve městě. Domnívám se, že rodiny na vesnici tak pravděpodobně využívají volných dnů zejména

k nákupům levnějšího zboží, zejména potravin, které nabízejí obchodní řetězce, protože na vesnici mají nákup omezený. Rodiny ve městě o víkendech nakupují proto, že většinou neví, jak jinak by trávili volný čas společně s dětmi, jejich finanční možnosti jsou často omezené, ovšem pravděpodobnost, že se jim třeba podaří koupit nějaké zboží za „výhodnou“ cenu, je lákavější, než to, že by stejné finance utratili za kulturní nebo sportovní vyžití. Tento nešvar trávit čas v „chrámech konzumu“ jen ilustrují plná parkoviště před obchodními centry. Přestože se snaží veřejnosti prezentovat i jako zařízení s možností kulturních zážitků (multikina, výstavy) a sportovních aktivit (dětská a sportovní hřiště, fitness centra), stále je prvotní zájem přilákat další zákazníky do obchodů.

Doma rodiny nejvíce tráví čas sledováním televize, u počítače nebo rodiče pracují. Pod jinými činnostmi nejčastěji uváděli návštěvy rodiny a přátel, práci na zahradě a pobyt na chatě nebo chalupě.

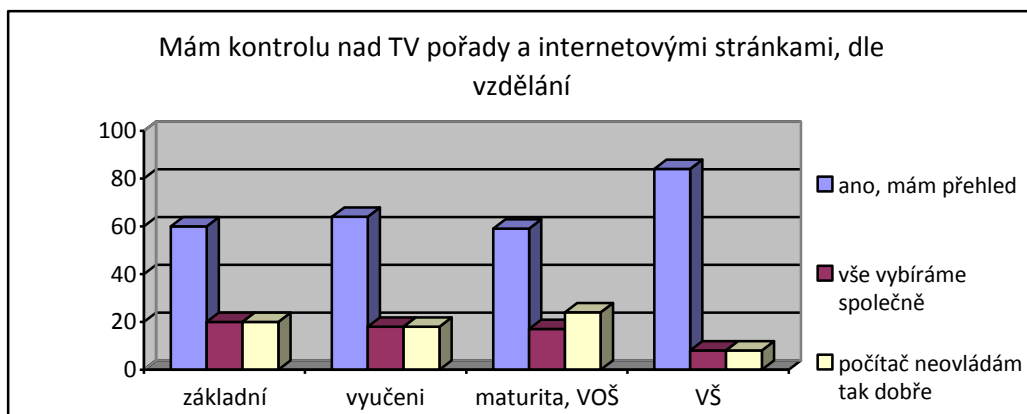
Další otázky směřovaly na výchovu dětí v rodinách. Nabídla jsem rodičům několik oblastí, které jsou často příčinou sporů mezi rodiči a dospívajícími dětmi a žádala, aby uvedli, zda jsou v nich děti omezovány. Srovnání je v grafu č. 10.

Graf č. 10 Omezení dětí v činnostech pevně stanovenými pravidly

Z údajů vyplývá, že nejvíce jsou děti omezovány v pasivních činnostech, jako je čas trávený u počítače a televize. Značná část rodičů se také snaží své děti omezovat ve stravování, tedy v druhu a množství jídla, sladkostí a nápojů, což koresponduje s jejich preferencí *zdraví*, jako nejdůležitější životní hodnoty. Je pozitivní, že rodiče děti omezují v čase, který tráví u počítače a televize, ale dále mě také zajímalo, zda rodiče mají kontrolu nad tím, jaké internetové stránky dítě navštěvuje a jaké pořady sleduje. Přehled odpovědí uvádím v grafu č. 11.

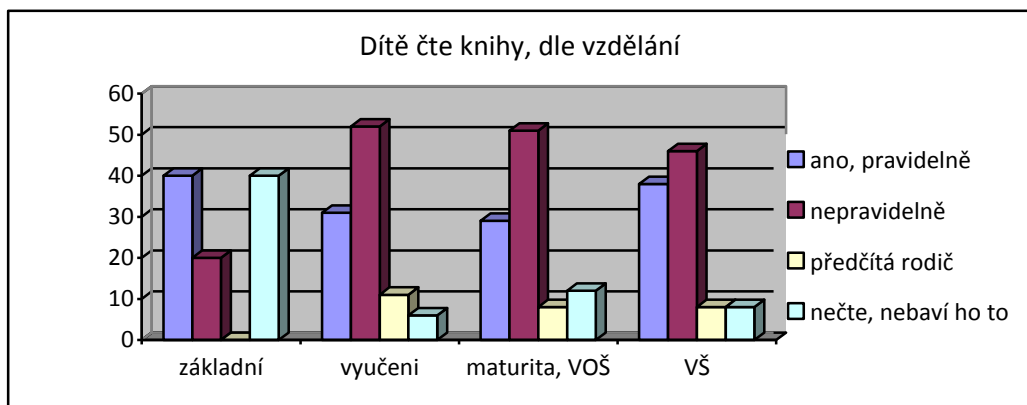
Graf č. 11 Rodiče mají přehled, co dítě dělá na internetu a sleduje v televizi

Přibližně stejná část rodičů se základním a středním vzděláním shodně uvedla, že počítač neumí ovládat tak dobře, aby dítě kontrolovali. Dohled je tedy potom velmi problematický. Je také sporné, zda nebo do jaké míry rodiče mají právo dětem kontrolovat emailovou poštu a komunikaci na sociálních i mobilních sítích. Děti by především měly být poučeny o bezpečném používání internetu, a pokud rodiče tyto znalosti nemají, je vhodné využít některou aktivitu z oblasti prevence, které uvádím v podkapitole č. 2.5.

Je známo, a také z mého výzkumu se potvrdilo, že děti dnes tráví u počítače spoustu času. Učitelé si stěžují, že děti málo čtou a jejich čtenářská gramotnost, tedy porozumění psanému textu je nízká. Sami rodiče četbu knih jako preferovanou náplň volného času uváděli jakou druhou nejčastější činností, ve skutečnosti se jim však nedostával čas. Proto mě zajímalo, zda si děti čas na čtení najdou. Výsledky modeluje graf č. 12.

Graf č. 12 Jak často čte dítě knihy

V odpovědi jsem uvedla možnost „nepravidelně“, ale blíže nespecifikovala, jak často. Rodiče tedy mohli možnost vybrat i tehdy, pokud dítě přečte např. pouze

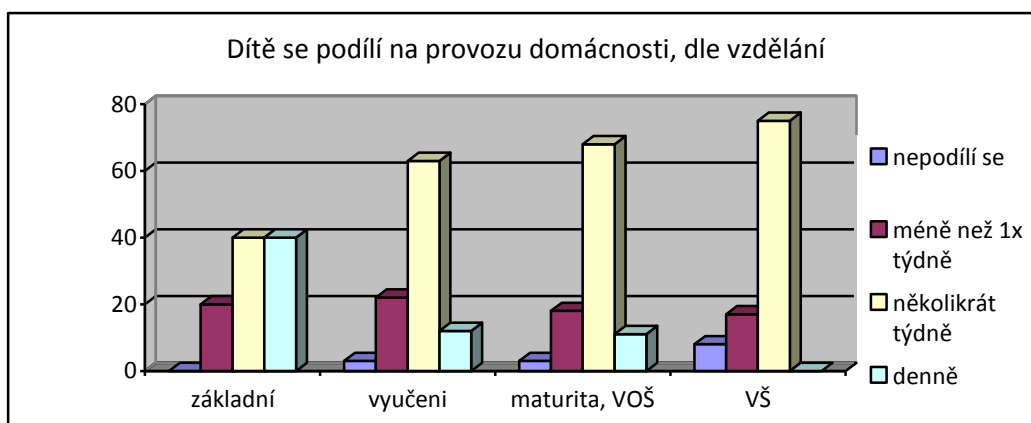
jednu knihu ročně. Předpokládejme ale, že o pravidelnost se jedná, pokud dítě přečte jednu knihu a začíná číst další. V tomto srovnání je tedy výsledné zjištění příznivé. Většina dětí čtenářské návyky má, výraznější rozdíl je jen u dětí s rodiči se základním vzděláním. Pozitivní je také předčítání knih rodiči, fantazie dětí se rozvíjí a blízkost matky nebo otce, vyměňování si dojmů a sdílení zážitků vzájemný vztah také posiluje. Je možné, že v budoucnu mladé čtenáře přitáhne nový trend, a sice četba elektronických knih, jejichž obliba stále roste.

V grafu č. 10 byly znázorněny činnosti, ve kterých jsou děti svými rodiči nejvíce omezovány. Dále jsem se rodičů dotazovala, nakolik jsou tyto mantinely při výchově pevné a pokud rodiče něco dítěti zakážou, zda jsou důslední a schopni zákaz kontrolovat. Mantinely, tedy hranice a pravidla, dítě potřebuje, získává tak sebejistotu a dokáže v životě více předvídat, co bude následovat. 30 % rodičů uvedlo, že pravidla mají stanovena, celých 65 % je však někdy poruší a 5 % je při výchově nemá. Podobné je to i s rodičovskou důsledností, kdy 64 % rodičů někdy zákaz odvolá nebo na něj zapomene a 15 % většinou podlehe naléhání dítěte. Závislost mezi uplatňovaným stylem výchovy (zejména co se týče kladení a kontroly požadavků) a výší dosaženého vzdělání rodičů ve výsledcích výzkumu nebyla prokázána. Lze konstatovat, že rodiče se snaží o demokratickou výchovu, ale v oblasti, co ještě dítě může a co už v žádném případě ne, jsou patrné prvky spíše liberální výchovy. Pevné vedení je méně časté. Neklást příliš mnoho požadavků a nekontrolovat je snazší, vyžaduje méně času a rodičům často nezbyvá dostatek energie na děti z důvodu svého velkého pracovního vytížení. Uvažovat o potřebách dítěte, o jeho možnostech, je náročné. Slabší vedení je pro rodiče při dnešním hektickém způsobu života jednodušší.

A co je pro dnešní děti největším trestem? 42 % rodičů uvedlo zákaz počítače, 17 % zákaz chození ven, 16 % zákaz televize, 6 % dětem zakazuje trénink a 4 % rodičů krátí kapesné. Jako nepřilíš vhodný trest se může jevit sdělení jednoho rodiče „*když se s ní přestanu bavit*“, což může naznačovat záporný emoční vztah mezi rodičem a dítětem. Naopak 4 % rodičů uvedly, že žádné tresty nebyly třeba. Ze škály nejvíce užívaných trestů vyplývá, že rodiče tresty jako metodu logických důsledků nejsou zvyklí příliš používat, nejčastějším zákazem je přístup k počítači.

Výchova dětí spočívá také v jejich podílení se na chodu domácnosti již od nejútlejšího věku, kdy rodiče děti vedou především k úklidu svých hraček. S přibývajícím věkem je vhodné jejich povinnosti rozšiřovat, což posiluje jejich postavení v rodině, pocit sounáležitosti a zároveň i jejich pracovní návyky, které ocení také v dospělosti. Zjištění znázorňuje graf č. 13.

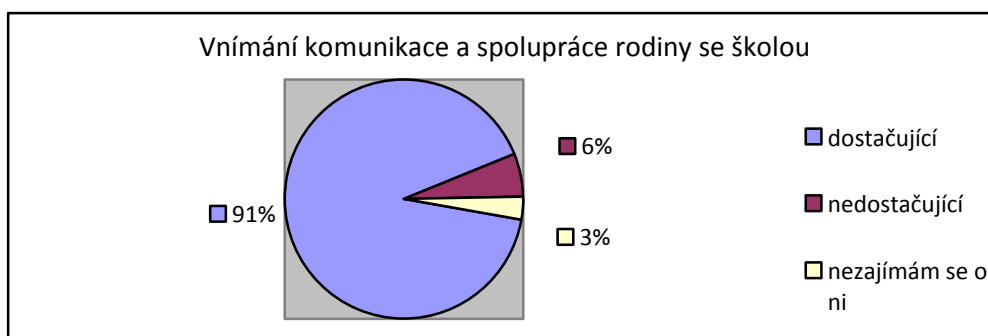
Graf č. 13 Jak často se dítě podílí na zajištění provozu domácnosti

Z výsledků vyplývá, že nejvíce dětí se podílí na provozu domácnosti několikrát týdně, denní frekvence zcela chybí u rodičů s nejvyšším vzděláním, což může být způsobeno větším vytížením dětí zájmovými aktivitami a ve zbývajícím čase je rodiče nechávají připravovat do školy a domácí práce tolik nevyžadují. U těchto rodičů je také nejvyšší procento dětí, které se na chodu domácnosti nepodílí vůbec. Jako nejčastější povinnosti rodiče uváděli úklid dětského pokoje, drobné nákupy, mytí nádobí, obsluhu myčky, vysávání, třídění a vynášení odpadků, utírání prachu, pomoc při vaření, na zahradě a péče o domácí zvířata.

Mou oblastí zájmu dále byla komunikace a spolupráce rodiny se školou. Dotazovala jsem se rodičů, jak tuto spolupráci vnímají. Zjištění je v grafu č. 14.

Graf č. 14 Komunikace a spolupráce rodiny se školou

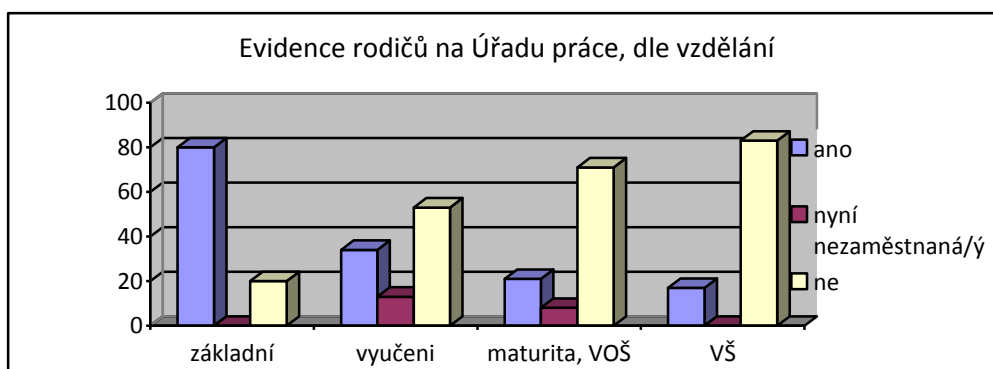
Respondenti jsou tedy s úrovní spolupráce rodiny a školy ve většině případů spokojeni. Rodiče, kteří vnímají spolupráci a komunikaci jako nedostačující, nejčastěji požadovali více setkání, telefonní kontakty na učitele a dodržování dohodnutých pravidel spolupráce a doporučení z pedagogicko-psychologické poradny. Zajímavé bylo zjištění i druhé strany, a sice zda školy vnímají úroveň spolupráce s rodinami stejně kvalitně.

Dotazovala jsem se rodičů, zda by uvítali, kdyby pro ně škola pořádala přednášky na různá témata a uvedla jsem např. zlepšení komunikace v rodině, specifické problémy učení, poruchy pozornosti, problémy puberty a dospívání, šikanu a kyberšikanu, problematiku drog, finanční a počítačovou gramotnost. 39 % rodičů by přednášky uvítalo, 61 % zájem nemá. Z hlediska dosaženého vzdělání rodičů byl tento požadavek nejvyšší u respondentů s vysokoškolským vzděláním, tj. 58 %. U nižších stupňů vzdělání byl zájem přibližně třetinový. Nejčastěji rodiče projeví zájem o problematiku puberty a dospívání, šikany a kyberšikany, drog a finanční gramotnosti. Domnívám se, že zájem rodičů by školy měly využít a více se veřejnosti otevřít.

Rodin se také dotýká situace na trhu práce a nezaměstnanost z pokračující ekonomické recese. Výzkumný soubor respondentů zahrnoval rodiče z města Brna a z 2 obcí na Znojemsku. V Brně byla v době výzkumu (k 31. 5. 2011) nezaměstnanost ve výši 7,9 % a na Znojemsku 11,6 %⁸⁰. Rodičům jsem kladla otázku, zda oni sami nebo jejich manžel/ka, partner/ka byli v posledních 12 měsících evidováni na Úřadu práce. V celkovém souhrnu bylo v minulosti nezaměstnaných 28 % rodičů a 8 % bylo nezaměstnaných v době vyplňování dotazníku. Nezaměstnanost dle vzdělanostní úrovně znázorňuje následující graf č. 15.

⁸⁰ MPSV. *Nezaměstnanost k 31. 5. 2011*. [online]

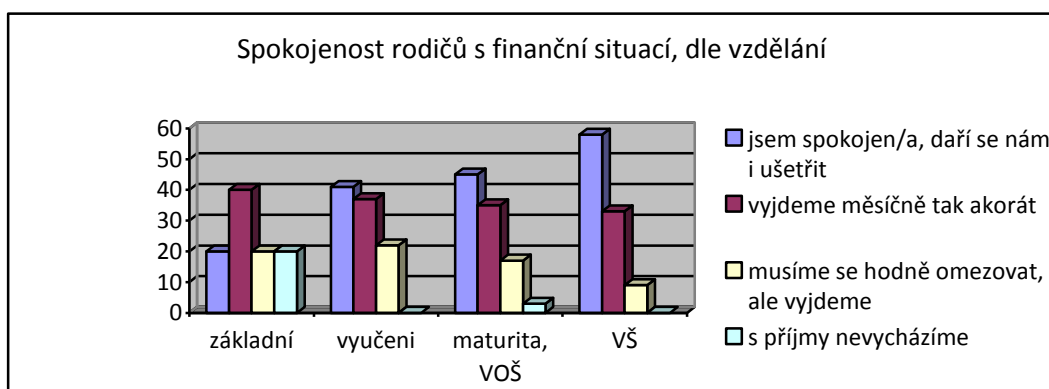
Graf č. 15 Evidence rodičů na Úřadu práce v období květen 2010 – červen 2011

Z výsledků je patrné, že nejvíce se nezaměstnanost dotýká rodičů s nejnižším stupněm vzdělání, což je v souladu s celorepublikovými údaji. Délka současné nezaměstnanosti se pohybovala mezi 2 – 7 měsíci, jeden rodič uvedl dlouhodobou nezaměstnanost 16 měsíců. Srovnání dle bydliště rodičů vykazuje výrazný rozdíl, protože z rodičů žijících na vesnici se jich s nezaměstnaností ve sledovaném období muselo vypořádat 46 %. Ve městě to bylo jen 9 % rodičů.

V míře životní spokojenosti rodin se odráží také jejich finanční situace. Vnímání této hodnoty je do jisté míry subjektivní. Nechtěla jsem ale pokládat příliš intimní otázky na výši příjmu rodiny, proto jsem respondentům nabídla čtyři odpovědi ke zhodnocení jejich situace. Mohli vybírat z odpovědí: *jsem spokojen/a, daří se nám i ušetřit*; *vyjdeme tak akorát každý měsíc*; *musíme se hodně omezovat, ale vyjdeme* a poslední odpověď *s příjmy nevycházíme*. Mé zjištění je zobrazeno v grafu č. 16.

Graf č. 16 Zhodnocení finanční situace rodiny

Graf ukazuje, že největší potíže působí rozpočet rodičům se základním vzděláním. Je to také skupina, která je nejvíce ohrožena a zasahována nezaměstnaností. Přesto i v této skupině jsou rodiče ze svých příjmů schopni vytvořit finanční rezervu, což je pozitivní zjištění. Spokojenost s finanční situací roste v souladu s výší vzdělání.

Počet rodin, které hospodaří tzv. od výplaty k výplatě, je ve všech vzdělanostních skupinách podobný, tedy mezi 30 – 40 %.

Dle odpovědí respondentů jsem provedla také zhodnocení finanční situace rodin úplných a neúplných, viz. tabulka č. 4.

Tabulka č. 4 Spokojenost rodičů s finanční situací, rodiny úplné a neúplné

Zhodnocení situace	Rodiny úplné (v %)	Rodiny neúplné (v %)
<i>Jsem spokojen/a, daří se nám i ušetřit.</i>	49	32
<i>Vyjdeme tak akorát, každý měsíc.</i>	33	45
<i>Musíme se hodně omezovat, ale vyjdeme.</i>	18	14
<i>S příjmy nevycházíme.</i>	0	9

Z údajů je zřejmé, že větší problém vyjít s finančními prostředky mají rodiny neúplné, což vyplývá z osoby matky samoživitelky. I část těchto rodin však vykazuje určitou spokojenost se svými příjmy. Neúplné rodiny jsou však nejvíce ohroženy chudobou.

V závěru šetření jsem se dotazovala na spokojenost rodičů se sociální a rodinnou politikou státu. Probíhající reforma veřejných financí významně negativně dopadá především na rodiny s dětmi (zvyšující se nepřímé daně). Situace na trhu práce také není příznivá, ale vládní reformy výraznější podporu rodinám s dětmi nechystají. V 76 % rodiče nejsou spokojeni se současnou situací, 12 % rodičů pomoc od státu nečeká. Spokojena jsou pouze 4 % rodičů. Zbývající vyslovili své konkrétnější názory, ve kterých se ve většině případů odráží opět jejich nespokojenost, např. „*nebrat rodinám, ale poslancům*“. Jeden z rodičů uvádí svou pozitivní zkušenost v případě dítěte s mentálním postižením.

5.4. Dílčí závěr

V úvodu praktické části jsou uvedeny čtyři hypotézy, k jejichž potvrzení či vyvrácení směřoval kvantitativní výzkum prostřednictvím dotazníkového šetření mezi rodiči žáků 6. a 7. tříd základních škol ve městě a na vesnici.

Hypotéza č. 1 **Výchovné styly rodičů s vyšším vzděláním více respektují potřeby a osobnost dítěte.** Bylo zjištěno, že stanovení mantinelů při výchově, kladení požadavků, trestů a jejich kontrola není ovlivněno výší dosaženého vzdělání rodičů. Důslednost při výchově je ovlivněna především časem, kterého se rodičům nedostává, a proto často nejsou při výchově důslední. Rodiče s nižším vzděláním kladou větší důraz na kontrolu domácí přípravy dítěte do školy než rodiče s vyšším vzděláním. Na každodenní komunikaci s dětmi nekladou tak velký důraz. Naopak rodiče s vyšším vzděláním se více zaměřují na samotnou komunikaci s dětmi a čas trávený společně. Na základě této skutečnosti lze říci, že hypotéza se potvrdila.

Hypotéza č. 2 **Rodiny ve městě se častěji věnují pravidelným sportovním aktivitám.** Bylo zjištěno, že pravidelnému sportu (alespoň 1x týdně) se na vesnici a ve městě věnuje téměř stejné procento dětí. Pravidelnému sportu se však více věnují rodiče ve městě. Také o víkendech se společnému sportu více věnují rodiny ve městě. Z těchto výsledků je patrné, že hypotéza se potvrdila.

Hypotéza č. 3 **Rodiče s nižším dosaženým vzděláním mají větší zájem o rodičovské vzdělávání.** Dle zjištění byl nejvyšší zájem o vzdělávání mezi rodiči s vysokoškolským vzděláním, kladně se vyjádřilo 58 % z nich. Hypotéza tak byla vyvrácena.

Hypotéza č. 4 **Rodiny, kde rodiče mají nižší dosažené vzdělání, jsou více ohroženy finanční nestabilitou.** Bylo prokázáno, že rodiče s nižším vzděláním byli častěji evidováni na Úřadu práce. 40 % rodin vychází s měsíčními příjmy akorát a 20 % rodin uvedlo, že s příjmy nevychází. Naopak dalších 20 % rodin je schopno ze svých příjmů i ušetřit. Nespokojenost s finanční situací v této vzdělanostní skupině však byla nejvyšší. Hypotéza tedy byla potvrzena.

Závěr

Cílem teoretické části bakalářské práce bylo definovat rodiny z pohledu různých společenských oborů a charakterizovat pojetí rodiny měnící se v průběhu doby, tedy rodinu tradiční, moderní a postmoderní. Identifikovala jsem faktory ohrožující současnou rodinu, kterými je především stále se snižující počet uzavřených manželství a s tím související každoroční nárůst rodin neúplných a také snižující se porodnost. V důsledku nižšího počtu narozených dětí dochází ke stárnutí populace, tento trend je však patrný v celém západním světě.

Pro mladé lidi je založení rodiny jen jednou z možností, které jim dnešní společnost nabízí. Mají spoustu jiných a pro ně lákavějších podnětů pro naplnění svého života, protože rodina, to je především závazek spojený s velkou zodpovědností. Na druhou stranu, v kontextu rychlých změn ve společnosti, měnících se hodnotových systémů i v současné pokračující krizi eurozóny, není tento postoj mladých lidí překvapující. Nejistoty z budoucnosti a mizivá podpora vlády není žádným stimulem pro zakládání rodin s větším počtem dětí.

Charakterizovala jsem hodnotovou orientaci současných rodin a zdůraznila nutnost vypořádávání se s riziky konzumní společnosti. Další oblastí byl způsob trávení volného času dětí a rodičů. Odborníci kladou důraz především na jeho aktivní využití a jeho součástí by měly být tedy i pravidelné sportovní aktivity. Někdy jsou však překážkou nedostatečné podmínky k těmto činnostem a časové nebo finanční možnosti rodin.

V práci jsem uvedla rodinu a školu jako hlavní socializační činitele a identifikovala jsem základní možné typy výchovy v rodinách. V kontextu školního prostředí jsem objasnila pedagogickou komunikaci a popsala modelové vztahy mezi rodiči a školou. Na školu a pedagogy jsou v současné době kladeny požadavky na větší zapojení se do společenského života všech občanů, nejen dětí školou povinných a jejich rodičů, a být tak pro obec postupně centrem vzdělanosti. Při rozvíjení spolupráce školy a veřejnosti lze také využít poznatky sociální pedagogiky. V dalším výzkumu by bylo vhodné zaměřit se na názory a představy samotných pedagogů, jak by mohl tento proces spolupráce s rodiči pokračovat.

V závěru teoretické části práce se zaměřuji na rodinnou a sociální politiku na úrovni státní správy a samosprávy. Zabývám se finanční podporou rodiny, která dostala určitých změn od 1. 1. 2012 v souvislosti s první fází sociální reformy a uvádím jednotlivé dávky, které můžou občané a rodiny s dětmi nárokovat. Identifikuji změny, které přináší důchodová reforma a jejich dopad na mladé lidi do 35 let a jejich rodinné rozpočty v důsledku zavedení povinného tzv. druhého pilíře penzijního spoření. Dále se zabývám koncepcí rodinné a sociální politiky v Jihomoravském kraji a městě Brně, která se zaměřuje především na problematiku rodin sociálně znevýhodněných, vč. zdravotně postižených občanů. Spočívá v podpoře neziskových pro-rodinných organizací, firemních školek, vzdělávacích programů pro rodiny a seniory. Tato sféra služeb je velmi potřebná, dlouhodobě se však potýká s nedostatkem finančních prostředků.

V souladu s cíli stanovenými v praktické části bylo prostřednictvím drobného sociologického výzkumu zjištěno, že rodiče s nižším vzděláním kladou větší důraz na každodenní kontrolu domácí přípravy dítěte do školy, zatímco rodiče s vyšším vzděláním se více zaměřují na samotnou komunikaci s dětmi a čas trávený společně. Další výzkum by tak mohl sledovat míru rodičovské kontroly a závislost na školních výsledcích dítěte. Děti jsou rodiči nejvíce omezovány v čase tráveném u počítače, i když někteří rodiče uvedli, že nemají potřebné dovednosti, aby měli kontrolu nad tím, jaké webové stránky děti navštěvují. Z dalších údajů vyplynulo, že ve výchově dětí spíše převažují prvky liberální výchovy, tedy volné vedení, a to bez ohledu na dosažené vzdělání rodičů. Rodičů jsem se dotazovala pouze na největší trest pro dítě, bylo by však vhodné zajímat se také o formu odměny, kterou rodiče při výchově uplatňují.

V oblasti volného času z výzkumu vyplynulo, že rodičům se příliš nedaří ve skutečnosti naplňovat své představy o trávení volného času. Hlavní překážkou jsou činnosti spojené s péčí o domácnost ve všední den i o víkendech a z toho vyplývající nedostatek volného času jako takového. Další nejčastější překážkou jsou chybějící finanční prostředky. S trávením volného času dětí jsou rodiče spokojeni. Z výsledků je dále patrné, že rodiny ve městě svůj volný čas tráví aktivněji mimo domácnost. Rodiny na vesnici tráví svůj čas péčí o dům a zahradu, proto jsou častěji děti samy venku, bez rodičů. Je otázkou, zda rodiče dostatečně zapojují děti do těchto pracovních činností, protože i čas trávený při společné práci je pro obě strany přínosem.

V závěru praktické části byli rodiče dotazováni na spokojenost s úrovní spolupráce rodiny a školy, kterou převážně označili za dostačující. Aktivitu směřující k rodičovskému vzdělávání, zejména v problematice období puberty a dospívání, šikany a kyberšikany, drog a finanční gramotnosti, rodiče zaujaly a bylo by tedy vhodné, kdyby se školy na tuto oblast zaměřily a přednášky na tato témata rodičům nabídly.

Společností se nese myšlenka znovu obnovit „hodnoty rodiny“. Chtěli bychom pro děti lepší svět, ale tato proměna není jednoduchá a je otázkou, zda je vůbec možná? Jednalo by se alespoň o částečnou změnu společenského klimatu, tedy prostředí, ve kterém výchova dětí probíhá. V této oblasti by sociální pedagogika prostřednictvím rodičovského vzdělávání mohla pozitivně působit. Tento proces je však dlouhodobý a jeho výsledky nebudou patrné okamžitě.

Sociální problematika rodiny je velmi rozsáhlá a další výzkum by tedy mohl stavět na rozvoji spolupráce rodiny a školy především v oblasti rodičovského vzdělávání, jehož dopady by se pozitivně projeví na dětech nejen v rodinném, ale i školním prostředí. Rodičovské vzdělávání by se tak v obci postupně mohlo stát tradicí, která by v budoucnu přitahovala stále širší rodičovskou veřejnost a rodičům by se tak lépe dařilo ve své výchově přecházet od nevhodných zažitých stereotypů k efektivnějším postupům.

Resumé

V první kapitole je definována rodina a rodičovství z pohledu autorů z různých společenských oborů. Jsou uvedeny funkce, které by rodina měla plnit a jsou charakterizovány rodiny dle jejich složení a funkčnosti. Upozorňuji na absenci rodičovského vzdělávání a větší osvěty v této oblasti, kterou by sociální pedagogika mohla pomoci rozvíjet.

Ve druhé kapitole jsou uvedeny hlavní specifika rodiny tradiční, moderní a postmoderní. Jsou identifikovány rizikové faktory ohrožující současnou rodinu a to zejména zvyšující se počet rodin neúplných a snižující se počet narozených dětí. Rodiny se musí vyrovnávat s negativními vlivy, které s sebou nese konzumní společnost. Je kladen důraz na aktivní trávení volného času s nezbytnými sportovními aktivitami, protože v současné době děti i rodiče začínají upřednostňovat pasivní trávení volného času u počítačů.

Třetí kapitola charakterizuje typy výchovy v rodinách. Zdůrazňuje důležitost emoční a citové stránky výchovy, která však vyžaduje hodně času, trpělivosti a respektu. Podstatná je schopnost adaptability rodiny. Dále je identifikováno školní prostředí, jako další socializační činitel, a prvky pedagogické komunikace. Jsou popsány modely vztahů mezi školou a rodiči a naznačena možnost působení sociální pedagogiky v této oblasti.

Ve čtvrté kapitole jsou uvedeny změny ve finanční podpoře rodiny vyplývající z první fáze sociální reformy k 1. 1. 2012 a dále jsou shrnuty dopady důchodové reformy na mladé lidi do 35 let věku. Kapitola se dále zabývá koncepcí rodinné a sociální politiky na úrovni Jihomoravského kraje a města Brna, která řeší zejména problematiku rodin sociálně znevýhodněných a zdravotně postižených občanů. Jsou podporovány neziskové organizace, které napomáhají rodinám, rodičům a seniorům.

Pátá kapitola obsahuje praktickou část bakalářské práce. Prostřednictvím drobného sociologického průzkumu zjišťuje, zda dosažené vzdělání rodičů ovlivňuje výchovné styly a hodnotovou orientaci rodiny. Zkoumá oblast trávení volného času dětí a rodičů a hlavní překážky, které rodičům neumožňují naplňovat volný čas dle svých představ, a srovnává, zda rodiny ve městě mají jinou náplň volného času než rodiny na vesnici. Také se zaměřuje na úroveň spolupráce rodiny a školy a zjišťuje zájem rodičů o rodičovské vzdělávání. Výsledky jsou interpretovány v grafech a tabulkách.

Anotace

Bakalářská práce je zaměřena na rodinu jako nejvýznamnějšího socializačního činitele. Uvádí funkce rodiny a srovnává rodinu tradiční, moderní a postmoderní. Popisuje hodnotovou orientaci rodiny a rizikové faktory. Charakterizuje rodinu a školu jako činitele výchovy a modely vztahů mezi rodinou a školou. Identifikuje rodinnou a sociální politiku na úrovni státní správy a samosprávy. V rámci praktické části bylo provedeno sociologické šetření v rodinách. Bylo zaměřeno na oblast výchovných stylů, životních hodnot a spolupráce rodiny a školy.

Klíčová slova

Rodina, rodiče, děti, výchova, rodičovské vzdělávání, škola, životní hodnoty, konzumní společnost, volný čas, rodinná a sociální politika, spolupráce.

Annotation

The bachelor thesis is focused on the family as the most important socialization factor. The thesis states family function and compares the traditional family, modern and postmodern. Describes a family value orientation and risk factors. Characterizes the family and school factors such as education and models of relationships between family and school. Identifies family and social policy at the state and local governments. Within the practical part the sociological survey was carried out in families. The survey was focus on the area of educational styles, life values and cooperation between family and school.

Keywords

Family, parents, children, education, parental education, school, life values, consumer society, leisure time, family and social policy, cooperation.

Seznam použité literatury a pramenů

Legislativní zdroje

1. Zákon č. 94/1963 Sb., *o rodině*, ve znění pozdějších předpisů.
2. Zákon č. 40/1964 Sb., *občanský zákoník*, ve znění pozdějších předpisů.
3. Zákon č. 564/2001 Sb., *školský zákon*, ve znění pozdějších předpisů.
4. Zákon č. 155/1995 Sb., *o důchodovém pojištění*, ve znění pozdějších předpisů.

Monografie

5. BAKOŠOVÁ, Z., et al. *Teórie sociálnej pedagogiky: Edukačné, sociálne a komunikačné aspekty*. Vyd. 1. Bratislava: Slovenská pedagogická spoločnosť SAV, 2011. 182 s. ISBN 978-0-970675-0-2.
6. ČAPEK, J., ČAPKOVÁ, M. *Pozitivní výchova sourozenců v rodině*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2010, 120 s. ISBN 978-80-7367-779-7.
7. ERIKSEN, T. H. *Syndrom velkého vlka. Hledání štěstí ve společnosti nadbytku*. [Přel. Zounková, S. D.] Vyd. 1. Brno: Doplněk, 2010. 216 s. ISBN 978-80-7239-244-5.
8. FERRERO, B. *Šťastní rodiče: křesťanská výchova podle dona Boska*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-937-2.
9. FROMM, E. *Mít, nebo být?* [Přel. Lusk, J.] Vyd. 1. Praha: Aurora, 2001. 242 s. ISBN 80-99-036-5.
10. GILLERNOVÁ, I., KEBZA, V., RYMEŠ, M., et al. *Psychologické aspekty změn v české společnosti. Člověk na přelomu tisíciletí*. Vyd. 1. Grada Publishing, 2011. 256 s. ISBN 978-80-247-2798-1.
11. HAVLÍK, R., HALÁSZOVÁ, V., PROKOP, J. *Kapitoly ze sociologie výchovy*. Vyd. 1. Praha: Pedagogická fakulta UK v Praze, 1996. 110 s. ISBN 80-86039-10-2.
12. HOLEČEK, V. *Aplikovaná psychologie pro učitele*. Vyd. 1. Plzeň: Západočeská univerzita, 2001. 111 s. ISBN 80-7082-809-9.
13. JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2001. 288 s. ISBN 80-7178-535-0.
14. KELLER, J. *Nedomyšlená společnost*. Vyd. 4. Brno: Doplněk, 2003. 125 s. ISBN 1081-202-2003.
15. KELLER, J. *Tři sociální světy: Sociální struktura postindustriální společnosti*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010. 211 s. ISBN 978-80-7419-031-5.
16. KOMENSKÝ, J. A. *Informatorium školy mateřské*. [Přel. Steiner, M.] Vyd. 2. Praha: Academia, 2007. 132 s. ISBN 978-80-200-1451-1.

17. KOUKOLÍK, F. *Před úsvitem, po ránu. Eseje o dětech a rodičích*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2008. 225 s. ISBN 978-80-246-1496-0.
18. KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2008. 216 s. ISBN 978-80-7367-383-3.
19. MAŘÍKOVÁ, H., et al. *Proměny současné české rodiny (Rodina-gender-stratifikace)*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. 170 s. ISBN 80-85850-93-1.
20. MATĚJČEK, Z. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1994. 98 s. ISBN 80-85282-83-6.
21. MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Vyd. 3. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. 161 s. ISBN 80-86429-19-9.
22. MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*, Vyd. 2. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002. 219 s. ISBN 80-86429-05-9.
23. MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. 311 s. ISBN 80-86429-58-X.
24. PLAŇAVA, I. *Spolu každý sám. V manželství a rodině*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998. 218 s. ISBN 80-7106-292-8.
25. RABUŠICOVÁ, M., ŠEĐOVÁ, K. *Škola a (versus) rodina*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2004. 177 s. ISBN 80-210-3598-6.
26. SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2007. 224 s. ISBN 978-80-7367-250-8.
27. VÁGNEROVÁ, M. *Základy psychologie*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2007. ISBN 978-80-246-0841-9.
28. VÍZDAL, F. *Základy psychologie*. Brno: Institut mezioborových studií, 2009. 186 s.
29. VORLÍČEK, Ch. *Úvod do pedagogiky*. Jinočany: Nakladatelství H & H Vyšehradská, 2000. ISBN 80-86022-79-X.
30. ZAPLETAL, L., et al. *Základní kategorie a pojmy ze společenských věd*. Vyd. 3. Brno: IMS, 2003.

Internetové zdroje

31. brno-prorodiny.cz. *Výsledky ankety „Je Brno přátelské rodině?“* [online] [cit. 22. 1. 2012] Dostupné z: <<http://www.brno-prorodiny.cz/vysledky-ankety-je-brno-pratelske-k-rodine>>
32. Centrum pro rodinu a sociální péči. [online] [cit. 6. 2. 2012] Dostupné z: <<http://www.crsp.cz/>>

33. Český statistický úřad ČR. *Obyvatelstvo ve věku 15 a více let podle nejvyššího ukončeného vzdělání*. K 26. 3. 2011. [online] [cit. 27. 2. 2012] Dostupné z: <<http://vdb.czso.cz>>
34. Český statistický úřad ČR. *Pohyb obyvatelstva, absolutní údaje*. [online] [cit. 21. 1. 2012] Dostupné z: <<http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/kapitola/001-11-2010-0400>>
35. Kohoutek, R. *Psychologie v teorii a praxi. Pozitiva a negativa učitelské profese z hlediska pedagogů* [online] [cit. 31. 1. 2012] Dostupné z: <<http://rudolfkohoutek.blog.cz/1102/pozitiva-a-negativa-ucitelske-profese-z-hlediska-pedagogu>>
36. Město Brno. *Dokumenty města. Koncepce rodinné politiky města Brna z roku 2008* [online] [cit. 22. 1. 2012] Dostupné z: <<http://www.brno.cz/sprava-mesta/dokumenty-mesta/koncepcni-dokumenty/>>
37. Město Brno. Odbor sociální péče. *Dokumenty. Komunitní plán sociálních služeb města Brna pro období 2010-2013* [online] [cit. 25. 1. 2012] Dostupné z: <<http://www.brno.cz/sprava-mesta/magistrat-mesta-brna/usek-socialne-kulturni/odbor-socialni-pece/#c4460822>>
38. Městská policie Brno. *Program cílené prevence na základních školách*. [online] [cit. 18. 2. 2012] Dostupné z: <<http://www.mpb.cz/pro-mladez/program-cilene-prevence-na-zakladnich-skolach/>>
39. MPSV. *Důchodová reforma, základní otázky a odpovědi*. [online] [cit. 22. 1. 2012] Dostupné z: <<http://www.mpsv.cz/cs/>>
40. MPSV. *Národní koncepce podpory rodin s dětmi*. [online] [cit. 18. 2. 2012] Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/7958/Narodni_koncepcie_podpory_rodin_s_detmi.pdf>
41. MPSV. *Národní zpráva o rodině 2004*. [online] [cit. 19. 2. 2012] Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/899/zprava_b.pdf>
42. MPSV. *Nezaměstnanost k 31. 5. 2011, okres Brno-město a Znojmo*. [online] [cit. 6. 3. 2012] Dostupné z: <<http://portal.mpsv.cz/sz/stat/nz/mes>>
43. MPSV. *Sociální reforma. Změny 2012*. [online] [cit. 25. 1. 2012] Dostupné z: <<http://socialnireforma.mpsv.cz/cs/23>>
44. MPSV. *Státní sociální podpora*. [online] [cit. 25. 1. 2012] Dostupné z: <<http://www.mpsv.cz/cs/2>>
45. MPSV. *Systém pomoci v hmotné nouzi*. [online] [cit. 25. 1. 2012] Dostupné z: <<http://www.mpsv.cz/cs/5>>

46. Portál Jihomoravského kraje. *Sociální oblast. Koncepce rodinné politiky Jihomoravského kraje z roku 2010* [online] [cit. 22. 1. 2012] Dostupné z: <<http://www.kr-jihomoravsky.cz/Default.aspx?ID=39397&TypeID=12>>
47. Portál Jihomoravského kraje. *Jihomoravský kraj chystá firemní mateřskou školku (z 21. 7. 2011)* [online] [cit. 22. 1. 2012] Dostupné z: <<http://www.kr-jihomoravsky.cz/Default.aspx?ID=168186&TypeID=2>>
48. Rodinné pasy. [online] [cit. 22. 1. 2012] Dostupné z: <<http://www.rodinnepasy.cz/>>
49. TOP 09. *Komentář ministra práce a sociálních věcí Jaromíra Drábka z 23. 9. 2011.* [online] [cit. 22. 1. 2012] Dostupné z: <<http://www.top09.cz/co-delame/medialni-vystupy/drabek-bismarck-mel-jiny-metr-7181.html>>

Seznam příloh

Příloha č. 1 *Dotazník*

Příloha č. 1 Dotazník

Vážení rodiče, jmenuji se Pavlína Bendová a studuji obor Sociální pedagogika na Univerzitě T. Bati ve Zlíně, Institutu mezioborových studií v Brně. Zpracovávám bakalářskou práci na téma „Sociální problematika rodiny v celospolečenském měřítku“. Její součástí je drobný sociologický průzkum, který Vám nyní formou anonymního dotazníku předkládám a dovoluji si Vás požádat o jeho vyplnění. Vyplněný dotazník, prosím, vraťte zpět třídnímu učiteli Vašeho dítěte, bude mi předán. Použijte, prosím, přiloženou obálku. Pokud byste měli zájem seznámit se s výsledky průzkumu nebo budete mít jakékoli dotazy, kontaktujte mě, prosím, na emailu: pavlina.bendova@gmail.com.

Pohlaví: muž žena

Věk:

Nejvyšší dosažené vzdělání: základní střední bez maturity

střední s maturitou vyšší odborné vysokoškolské

1. Vypište, kdo s Vámi žije ve společné domácnosti: (např. syn 12 let, dcera 6 let, manžel 38 let, matka...)

2. V naší rodině jsou velmi dobré vztahy (atmosféra lásky, vzájemná důvěra mezi všemi členy, problémy společně řešíme, nepřehlídíme je...) *Zakroužkujte, prosím jednu možnost.*

ano spíše ano nevím spíše ne ne

3. S dítětem/děťmi si povídáme o jejich a našich radostech a starostech

denně

alespoň několikrát v týdnu

méně než 1x týdně Důvod: _____

4. Mám přehled, zajímám se o to, jak dítě/děti tráví svůj volný čas

ano, vím přesně, co dítě dělá, s kým se stýká

spokojím se s tím, co mi dítě řekne, ale neprověřuji

nevím, nezajímá mě to

5. Mám pocit, že svému dítěti/dětem věnuji dostatek času (*zakroužkujte 1 možnost*)

ano spíše ano nevím spíše ne ne

Pokud jste odpověděl/a SPÍŠE NE a NE, pokuste se, prosím, uvést důvod: (*např. nebaví mě to, moc pracuji...*)

6. Provozuje dítě pravidelně nějaký sport (alespoň 1x týdně)?

ano Uveďte, jaký: _____

ne Uveďte důvod: _____

7. Věnujete se Vy pravidelně (alespoň 1x týdně) nějaké sportovní aktivitě? *(uved'te i více odpovědí)*

ano baví mě to

je to zdravé

chci se odreagovat

ne Důvod: _____

8. Jakým 3 činnostem byste se Vy nejraději věnoval/a ve Vašem volném čase?

ve všední den _____ o víkendu _____

9. Jakými 3 činnostmi skutečně volný čas naplňujete?

ve všední den _____ o víkendu _____

10. Pokud jste uvedl/a v předchozích 2 otázkách rozdílné činnosti, pokuste se napsat, proč tomu tak je *(např. nedostatek času, finanční důvody...)*

11. Jakým způsobem Vaše rodina obvykle tráví víkendy? *(i více odpovědí)*

doma – uveďte, jak (např. TV, DVD, počítač, práce...) _____

dítě/děti jsou samy venku

společný sport

společný výlet

kino, divadlo, výstava

nákupy

jiné: _____

12. Jste spokojen/a s tím, jak dítě tráví volný čas?

ano

ne

nevím

13. Omezujete své dítě v následujících činnostech nějakými pevně stanovenými pravidly? *(více odpovědí)*

sledování TV, DVD, poslech hudby...

čas trávený u počítače, Play Station, PSP...

stravování – druh a množství jídla, sladkostí, nápojů

příchod domů

omezení kontaktu s některými vrstevníky

14. Mám kontrolu nad tím, jaké pořady dítě sleduje v televizi, jaké internetové stránky navštěvuje (uved'te i více možností)

- ano, o všem mám přehled
- pořady, filmy, internetové stránky vybíráme, hledáme společně s dítětem
- ne, nezajímá mě to
- počítač neumím ovládat tak dobře, abych dítě kontroloval/a

15. Dohlížím denně na přípravu dítěte do školy

- ano ne, zvládá to samo
- jen když mám čas ne, je to jeho povinnost

16. V kolik hodin Vaše dítě usíná ve všední den?

- mezi 20. – 21. hod mezi 22. – 23. hod
- mezi 21. – 22. hod později

17. Čte Vaše dítě knihy?

- ano, pravidelně nepravidelně
- předčítá rodič nebo jiný člen rodiny, uveďte, kdo: _____
- nečte, nebaví ho to

18. Máte při výchově stanoveny pevné mantinely – co ještě dítě může a co už v žádném případě ne?

- ano ano, ale někdy je poruším ne

19. Pokud dítěti něco zakážete, jste důsledná/ý a schopna/en kontrolovat dodržení zákazu?

- ano, vždy někdy zákaz odvolám nebo na něj zapomenu
- málokdy dodržím, většinou podlehnou naléhání dítěte

20. Co je pro Vaše dítě největším trestem? Prosím vypište.

21. Dítě se podílí na zajištění provozu naší domácnosti – jak často?

- nepodílí se méně než 1x týdně několikrát týdně denně

Uveďte, kterou činnost obvykle dělá (např. úklid svého pokoje, vysávání celé domácnosti, mytí nádobí, žehlení prádla, drobné nákupy...) _____

22. Komunikaci a spolupráci Vaší základní školy s rodiči vnímáte jako

- dostačující nezajímám se o ni
- nedostačující, navrhuji: _____

23. Uvítal/a byste, kdyby škola pořádala pro rodiče přednášky na různá témata (např. zlepšení komunikace v rodině, specifické problémy učení, poruchy pozornosti, problémy puberty a dospívání, šikana, kyberšikana, problematika drog, finanční a počítačová gramotnost...)

- ano – pokuste se napsat oblast Vašeho zájmu: _____
- ne

24. Byl/a jste Vy nebo Váš partner/ka, manžel/ka v posledních 12 měsících v evidenci Úřadu práce?

- ano ne
- nyní nezaměstnaná/ý měsíců/let

25. Napište, prosím, 3 hodnoty, které jsou pro Vás v životě nejdůležitější (v pořadí od nejvýznamnější, např. láska, zdraví, rodina, práce, majetek, vzdělání, náboženství, přátelství...)

26. Pokuste se, prosím, zhodnotit finanční situaci Vaší rodiny:

- jsem spokojen/a, daří se nám i ušetřit vyjdeme tak akorát každý měsíc
- musíme se hodně omezovat, ale vyjdeme s příjmy nevycházíme

27. Jaký je Váš názor na současnou sociální a rodinnou politiku státu?

- jsem spokojen/a
- nespokojen/a, očekávám větší podporu rodin s dětmi
- pomoc od státu nečekám, postarám se sám/a
- jiné, prosím, uveďte: _____

Velice Vám děkuji za Váš čas, který jste věnovali vyplňování dotazníku.